

«Hva skal vi egentlig snakke om?»

En studie av Den norske kirkes sørgesamtaler

Espen Robsahm Kjørven

AVH504 - spesialavhandling med metode (30 ECTS)

Studieprogram: Cand.theol

Veileder: Professor Lars Johan Danbolt

Høst 2015

Det teologiske Menighetsfakultet

Innledning

Til tross for synkende gudstjenestedeltakelse, så velger fortsatt de fleste å begrave sine døde i Den norske kirke. Hele 90,2% av de som døde fikk kirkelig begravelse i 2014, ifølge Statistisk sentralbyrå¹. Samspillet mellom de pårørende som ofte er i en vanskelig og sorgpreget tid og presten som skal hjelpe dem å forberede en begravelse der de kan få ta avskjed med den døde er et tema det har vært utrolig spennende å arbeide med gjennom det siste halve året. Møtene med prestene som har latt seg intervjuer til undersøkelsen denne oppgaven er bygget på har også gitt meg mange perspektiver på presteyrket som jeg er glad for å ha fått med meg i sekken inn i studiene videre.

Denne oppgaven ble til i en periode av livet der spørsmål rundt sorg, død, og kirkens tjenester rundt disse var av særlig interesse for meg. Jeg er derfor veldig glad for å ha fått jobbe med et tema som har interessert og engasjert meg såpass, og som har gitt meg mange svar og mange nye spørsmål som jeg kan ta med meg inn i min fremtidige prestatjeneste.

I oppgaven vil jeg komme innom mange utfordringer det rett og slett ikke er rom for å favne i sin helhet. Kirkens begravelseshandlinger har grener ut i hele kirkens virksomhet fra det diakonale til det menighetsbyggende og misjonale. Av denne grunn har jeg forsøkt å avgrense meg til å svare på det problemstillingen etterspør, samtidig som det blir noen «avstikkere» underveis.

Jeg håper at du som leser dette vil oppleve oppgaven som interessant og forholdsvis lettlest. Jeg håper at jeg gjennom oppgaven klarer å formidle litt av den samme gleden og spenningen jeg selv har kjent på gjennom å ha jobbet med dette stoffet.

Med det ønsker jeg alle en god og forhåpentligvis nyttig lesning.

---

1 https://ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_koetra

Innholdsfortegnelse

Del 1 – Valg av tema.....	6
1.1 Tema og problemstilling.....	6
1.2. Metode.....	7
1.2.1 Innsamling av data.....	7
1.2.2 Drøfting av arbeidsmetoder.....	8
1.3 Begrepsforklaringer.....	10
Del 2 – Teori.....	11
2.1 Innledende om bruk av teori.....	11
2.2 Hva kjennetegner sørgesamtalen?.....	12
2.2.1 En riteforberedende, sjelesørgerisk samtale.....	12
2.2.2 Vedrørende kasualia og sjelesorg.....	13
2.2.3 En ivaretakende samtale.....	13
2.3 Litt om begravelsen.....	15
2.3.1 Begravelsen – et ritual i endring.....	15
2.3.2 Begravelsen som ritual.....	17
2.3.3 Ritualutførelse og ritualisering.....	19
2.3.4 Kasualia som forkynnelse.....	20
Del 3 – Analyse.....	22
3.1 Kort innledning.....	22
3.2 Tema i samtalen: den avdøde.....	22
3.2.1 Fortellingen om en som nå er død.....	22
3.2.2 Ulike syn på avdøde.....	23
3.3 Tema i samtalen: de pårørende.....	24
3.3.1 Ulike pårørende bringer ulike utfordringer for presten.....	24
3.3.2 Ivaretakelse i etterkant.....	25
3.3.3 Mer åpne enn før.....	26
3.4 Tema i samtalen: presten.....	27
3.4.1 Presten som veileder og tilrettelegger.....	27
3.4.2 Usikkerhet om hva samtale med en prest innebærer.....	28
3.4.3 Folk snakker gjerne om andre ting med presten.....	29

3.5 Tema i samtalen: ritualet.....	30
3.5.1 Om de kirkelige rammene.....	30
3.5.2 Viktig å oppklare misforståelser.....	31
3.5.3 De pårørendes deltakelse.....	33
3.6 Tema i samtalen: tro.....	34
3.6.1 Noe presten helst må ta opp.....	34
3.6.2 Noe som kan oppleves personlig og utfordrende å snakke om.....	35
3.6.3 Tale om tro i trygge rom.....	37
3.7 Virkemidler i samtalen.....	38
3.7.1 Bruk av bønn.....	38
3.7.2 Viktig å lytte.....	40
3.8 Prestens selvforståelse.....	41
3.8.1 Presten som formidler av en tro.....	41
3.8.2 Å være en trygg person å snakke med.....	42
3.9 Utfordringer.....	43
3.9.1 Presten som «trosbærer».....	43
3.9.2 Avstand er viktig.....	45
3.10 Pårørendes forventninger.....	46
3.10.1 Ulike forventninger til presten.....	46
3.10.2 Ulike forventninger til ritualet.....	48
3.11 Begravelsen som kirkelig handling.....	49
3.11.1 Møtet med folkekirken.....	49
3.11.2 Veien videre.....	51
Del 4 – Oppsummering.....	53
4.1 Innledende om oppsummeringen av oppgaven.....	53
4.2 Viktige temaer.....	53
4.2.1 Prestens mange roller.....	53
4.2.2 Kasualia som bro mellom menighet og folkekirke.....	54
4.2.3 En annerledes samtale.....	54
4.2.4 Den viktige trosdimensjonen.....	55
4.3 Til slutt.....	57
Litteraturliste.....	58
Vedlegg (skjematisk intervjuoversikt).....	59

Valg av tema

1.1 Tema og problemstilling

«Hva kan man egentlig snakke med en prest om?» Dette spørsmålet har møtt meg mange ganger gjennom studiet, og jeg har ofte lurt på hva jeg egentlig burde svare. Det mest fristende og innlysende svaret vil jo være at en prest kan man i utgangspunktet snakke om hva som helst med. Prester er jo helt vanlige mennesker som kan prate om været og fotball, og slik sett blir spørsmålet et spørsmål om «hva kan man *ikke* snakke med presten om?» Men sett at spørsmålet blir: hva man *bare* kan snakke med presten om? Finnes det temaer man helst bør ta opp med presten, eller der prester har en særlig kompetanse eller forstås som «rette person for jobben»?

Mange av prestens oppgaver innebærer samtaler med mennesker. Dåpssamtaler, vigselssamtaler og sørgeamtaler (også kalt «kasualiasamtaler») er alle en samtaler med folk om en forestående kirkelig handling, henholdsvis dåp, bryllup og begravelse. Foruten disse kan presten gå på sykebesøk, kanskje også hjemmebesøk hos noen, ha sjelesørgeriske samtaler og kan såklart ellers kunne være en viktig sosial figur i menighetsfelleskapet. Disse «embeds-samtalene» eller samtalene man har i kraft av yrket som prest er en vesentlig og viktig del av yrkesutøvelsen, og slik sett er det ikke samtaler som nødvendigvis kunne blitt utført av hvem som helst, noe som reflekteres i samtalenes strenge krav om taushetsplikt.

De samtalene jeg selv oftest har opplevd at har blitt tatt opp er samtalene rundt død og sorg. Prester er bærere av en tro, men de kan også være sorgens budbringere. Uttrykket «Å få presten på døra» er vanligvis forbundet med beskjeden om at noen en kjenner har gått bort. Av denne grunn, sammen med mine egne spørsmål og min egen nysgjerrighet ønsket jeg å jobbe med nettopp dette temaet: Presten og samtalen rundt sorg og død. Jeg har valgt å fokusere på sørgeamtalen da denne innebærer en fastsatt tid der presten og de pårørende sammen skal forberede bisettelsen, og som åpner for et vidt spenn av viktige temaer og spørsmål mellom pårørende og prest. Jeg har vært særlig interessert i hvordan prestene selv forstår sin rolle og funksjon i disse samtalene. Forstår de seg som forkynnere? Sjelesørgere?

Eller ritual-ledere som først og fremst skal tilrettelegge for det praktiske rundt den forestående bisettelsen? Jeg har også vært spent på i hvilken grad tro og trosspørsmål blir tematisert eller praktisert (i form av f.eks bønn) i disse samtaler.

Oppgavens problemstilling er som følger: "Hva kjennetegner innholdet i kirkens sørgesamtaler med særlig henblikk på prestens rolle i en slik samtale. Hva er prestens viktigste oppgaver, og hvordan snakkes det om tro?"

1.2 Metode

1.2.1 Innsamling av data

Mye av forskningsarbeidet rundt oppgaven har blitt gjort gjennom intervjuer med 3 menighetsprester fra ulike menigheter på Østlandet. Arbeidet med intervjuene fulgte noen av rådene fra Kirsti Malteruds bok «Kvalitative metoder i medisinsk forskning» og hadde som mål å innsamle empiriske data basert på nokså fritt strukturerte intervjuer. Intervjuobjektene ble bedt om å snakke fritt ut fra noen spørsmål de fikk underveis fra en intervjuguide jeg hadde forberedt på forhånd:

-Hva anser du som din viktigste oppgave i en sørgesamtale?

-Tenker du at du har en rolle eller funksjon? For eksempel sjelesørger, forkynner eller en som bare skal ordne det praktiske?

-Hva vil du si at er prestens største styrke eller fordel i en slik samtale?

-Opplever du sørgesamtaler som en naturlig arbeidsoppgave å ha, eller kunne du tenkt deg å overlatt det til andre?

-Er det noe mer knyttet til dette temaet du ønsker å ta opp?

-Intervjuguiden, slik den ble brukt

Dersom jeg opplevde at jeg manglet noe stilte jeg mer presiserende spørsmål, og når et tema var godt dekket gikk jeg videre. Intervjuene ble alle tatt opp på bånd og transkribert i etterkant. Intervjuene varte i sin helhet mellom 25 og 35 minutter. Etter transkripsjonen ble transkriptene nøye gjennomgått og utgulet der jeg mente at det kom et viktig poeng.

Disse utgulingene ble så gjenstand for en lang utvelgelsesprosess der jeg til slutt satt igjen med sitater som ble ført inn i skjema og deretter abstrahert (slik modellen foreslås hos Malterud) inn i meningsbærende enheter, som så ble delt inn i temaer. Disse ble så sortert etter tema for å skape et strukturert, sammenhengende arbeid (eksempel på dette under). Hele intervjuoversikten finnes som vedlegg til oppgaven helt til slutt.

Sitat	Meningsbærende enhet	Tema	Kode/kategori
« Jeg synes det er veldig spennende å leve mellom de to gruppene; folkekirken og medlemmene som ber om kirkens tjenester og kommer på disse merkedagene i livet og trosfellesskapet. Synes det er veldig spennende å stå i begge de, og sorgsamtalene og begravelsene er liksom den store breddekontakten med folkekirka, og utafor folkekirka»	Sørgesamtalen er et viktig sted å møte folkekirken	Møtet med folkekirken	Begravelse som kasualia

Utdrag fra skjematisk intervjuoversikt

1.2.2 Drøfting av arbeidsmetoder

En klar fordel ved å jobbe på en slik måte er at det, særlig med færre intervjuobjekter, er lettere å hente ut data som intervjuobjektene selv opplever som viktig. Det skaper også en mye bedre dynamikk mellom intervjuer og intervjuobjekt som kan avklare eventuelle misforståelser underveis, og som også frigjør intervjuobjektene mer til å ta opp viktige temaer som intervjuer kanskje ikke hadde sett seg ut på forhånd. Jeg opplevde også at intervjuobjektene responderte svært godt på denne måten å svare på, som i sin tur skapte svært ulike samtaler ut fra spørsmålene i intervjuguiden. Dette kan i sin tur også være problematisk. Det kan by på utfordringer for intervjuer å være både aktivt tilstede i intervjuet samtidig som man prøver å styre samtalen innom de allerede forberedte spørsmålene. Når skal

man la intervjuobjektet få prate fritt og når bør man ta mer styringen for å ikke spore helt av? I praksis viste dette seg å gå veldig greit, men jeg merket selv en enorm forskjell på intervju 1 og 2 i hvor «naturlig» det føltes å være i rollen som intervjuer. Så selv om jeg selv mener intervjuet gikk veldig bra, så har det vært en læringsprosess.

I starten transkriberte jeg ordrett, men ombestemte meg etterhvert fordi dette gjorde at enkelte utsagn virket «dummere» enn slik de virket da de ble uttalt. Dette er en naturlig utfordring å møte når et muntlig språk, som gjerne har mindre krav om saklighet til seg, skal oversettes direkte til skrift. Jeg valgte derfor å heller oversette så meningsmessig ivaretakende som mulig, snarere enn helt ordrett. Dette kan såklart være potensielt problematisk i og med at jeg i så fall åpner for at jeg i transkriberingsprosessen kan ha misforstått noe viktig, eller andre risikoer man vil forbinde med å redigere et kildemateriale. Jeg vil likevel forsvare avgjørelsen min med at det for det første er ment å være klargjørende, samt at det i hovedsak er snakk om ren forskjønnelse, at en del gjentakelser eller halvfullførte setninger som ikke gikk noe sted har blitt tatt ut, samt noen dialektiske uttrykk som «ikke sant» og «liksom» har blitt fjernet om de ikke ser ut til å ha noen egen funksjon.

Det er også etter transkripsjonen at man ser arbeidet sitt godt nok til å ta en del vurderinger på forarbeidet som ble gjort. Jeg ser særlig at det andre spørsmålet i intervjuguiden tidvis trengte litt nærmere forklaring. Altså kunne nok dette, om jeg skulle ha gjort det hele igjen, ha blitt endret eller «spisset» noe. Men jeg vil alt i alt si at intervjuene gikk svært bra. Det kan også diskuteres om det holder med å ha intervjuet 3 prester, om jeg ikke burde intervjuet flere, om jeg ikke burde ha åpnet for et større geografisk omfang eller om jeg ikke burde ha tatt med pårørende også i undersøkelsen. Til det første vil jeg svare at innenfor oppgavens omfang (1 semester, 30 studiepoeng) og den vesentlige innsatsen som kreves for å transkribere hvert enkelt intervju, så var 3 prester nok. De ble valgt ut fra menigheter i ulik grad av bynærhet, og begge kjønn (2 kvinner og 1 mann) var representert. Oppgaven må også avgrenses til å dreie seg om samtalens egenart, og da ble det i denne runden nok å fokusere på prestenes egen opplevelse, med da mindre fokus på pårørende og geografi, selv om dette hadde vært et veldig spennende tema å jobbe med en annen gang.

1.3 Begrepsforklaringer

Jeg bruker tidvis ordene «Kasualia» og «kirkelig handling» litt om hverandre, disse skal ikke av den grunn forstås som ulike forståelser av det samme. Jeg prøver også å konsekvent bruke ordet «andakt» om det man i begravelses-sammenheng oftest omtaler som «talen». Dette er et bevisst valg jeg har gjort fordi det er dette ordet prestene oftest bruker i intervjuene, såvel som at det gjør det litt tydeligere at det er snakk om noe som skjer i kirkelig regi, og ikke en hvilken som helst «tale».

Jeg snakker også konsekvent om «presten» og «møter med presten» og så videre når jeg omtaler sørgesamtalene selv om disse noen steder kan utføres av diakoner eller andre kirkelige arbeidere.

Når jeg viser til dette dokumentet som helhet omtaler jeg det som oftest som «oppgaven», mens intervjumaterialet omtales som «undersøkelsene». «studiet» blir noen ganger brukt i større forstand, som en forståelse av det helhetlige arbeidet med stoffet oppgaven er bygget opp av.

Det er også verdt å merke at når jeg bruker ordet «rolle» om prestens selvforståelse, så handler det om hva presten definerer som sin *funksjon* innenfor samtalen, i relasjon til de som kommer dit. Ordet brukes altså i funksjonsmessig og relasjonsmessig forstand.

Teori

2.1. Innledende om bruk av teori

Både når det gjelder kasualsamtaler generelt og sørgesamtalen spesifikt er det lite faglitteratur å jobbe ut fra. Sjur Isaksen skriver i artikkelen «Sårbarhet og ivaretagelse» at «Kasualsamtalene er underkommunisert i den praktisk-teologiske faglitteraturen. Ingen nyere norske, samlede fremstillinger av sjelesorg som fag og praksis behandler kasualsamtalene spesielt. Påfallende ofte har disse samtaler falt ut av synsfeltet for den sjelesorgfaglige litteraturen Denne litteraturen har i liten grad gjenspeilet denne type samtaler til tross for at de er vanlige menighetsprester mest omfattende samtalearena²». Temaet jeg behandler i denne oppgaven har altså lite teori å helt konkret støtte seg til. Jeg har likevel med god hjelp fra veileder og noen veldig hjelpsomme mennesker på Menighetsfakultetets bibliotek klart å finne noen fagbøker og et knippe artikler som etter mitt syn kan være med på å danne et viktig bakgrunnstykke for tematikken jeg ønsker å behandle. Jeg vil derfor vise frem litt av dette før jeg starter å vise til mine egne funn. Det bør bemerkes at det jeg henter ut fra de ulike forfatterne representerer utsnitt og ikke bør antas å være noen oppsummering av hva de utvalgte tekstene er ment å handle om.

Annet arbeid på dette feltet: Foruten de fagbøkene jeg selv har brukt vil jeg kort nevne noen andre arbeider på feltet det kan være nyttig å være klar over.

Åse Marit Prestruds avhandling fra 2012: «Presten i sørgesamtalen – en empirisk studie av prestens forståelse av sørgesamtalens funksjon, og sin egen rolle i samtalen» er et arbeid innenfor samme felt som jeg selv behandler, og baserer seg også på intervjuer av prester. Hennes oppgave sikter seg derimot betydelig mer mot prestens rolle i samtalen, mens min peker mer mot samtalens innhold. Hun avtegner eksempelvis et mye tydeligere bilde av *hvem* prestene er enn det jeg har funnet tjenelig i eget arbeid.

Bjarte Leer-Salvesens avhandling «Levende håp – en praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd» befinner seg også innenfor gravferds-området av det

---

2 Isaksen 2014:44

praktisk-teologiske fagfeltet, men denne retter seg først og fremst mot begravelsen og begravelses-andakten.

Når disse nå er nevnt vil jeg også understreke at selv om de i en større faglig kontekst kan tenkes å supplere hverandre, så har dette ikke vært tilfelle i mitt eget arbeid på dette feltet. Jeg gjør ikke bruk av disse respektive arbeidene, og mitt arbeide bør derfor leses slik det står.

Jeg gjør nøye bruk av fotnoter for å vise til alle kildene som er blitt brukt i utformingen av oppgaven, og litteraturliste kan finnes i oppgavens siste del.

2.2 Hva kjennetegner sørgesamtalen?

2.2.1 En riteforberedende, sjelesørgerisk samtale

Sørgesamtalen regnes under det vi kaller kasualsamtaler. Disse kjennetegnes ved at de står i relasjon til noe som har skjedd, de har et *casua*³. De står også i direkte relasjon med en kirkelig handling; dåp, bryllup eller begravelse. Kasualsamtalene er altså *riteforberedende* samtaler som skal forberede, i vårt tilfelle, de pårørende på den kirkelige handlingen som venter dem. De har også en sterk sjelesørgerisk komponent. Prof. Lars Johan Danbolt skriver «Sørgesamtaler har et begravelsesforberedende sikte, samtidig som de kan gi åndelig og eksistensiell støtte og omsorg til de etterlatte. Presters eller diakoners innsats for pårørende ved dødsfall kan være et vesentlig sjelesørgerisk bidrag til at etterlatte kan ta avskjed med den døde og samtidig integrere fortellingen om den døde i sine egne liv på måter som har betydning for den videre sorgprosessen – og for å komme til rette med seg selv og sin egen livssituasjon⁴».

2.2.2 Vedrørende kasualia og sjelesorg

Hos flere forfattere dukker spørsmålet «Er kasualsamtalen sjelesorg?» opp, og de fleste ser ut til å lande på at det i all vesentlighet er det, men ikke helt uten forbehold. Hans Stifoss-Hanssen skriver i artikkelen «Hjelpende ritualer, forberedende samtaler» at «Til spørsmålet om hvorvidt kasualsamtaler er sjelesorg, må man si at det kommer an på definisjonen av sjelesorg⁵», samtidig som «Disse samtalene omtales helt klart som sjelesorg av fagpersoner⁶».

---

3 Isaksen 2014:38

4 Danbolt 2010:310

5 Stifoss-Hanssen 2007:20

Sjelesorg kan defineres nokså ulikt. I klassisk forstand betød ordet først og fremst en tjeneste der presten tilbød hjelp til mennesker i en forstyrret gudsrelasjon. Sjelesorg var altså egentlig en privat form for forkynnelse⁷. I dag er det nok mer vanlig å forstå sjelesorg som noe som ligger til kirkens diakonale tjeneste, som hjelp til det utsatte og truede livet eller til mennesker i en sårbar situasjon. Også her kan det problematiseres om man tenker sjelesorg primært som en profesjonalisert terapeutisk samtale, eller som noe mer dagligdags som åpner for alle slags temaer. Sjur Isaksen bekrefter at definisjonen av begrepet sjelesorg vanskeliggjør noe å kunne definere en kasualsamtale som sjelesørgerisk⁸. Likevel velger han (som mange andre) å si at slike samtaler kan sies å ha tydelige sjelesørgeriske elementer i seg både fordi de kan finne sted i særlig vanskelige overganger i livet, men også fordi at *samtalen*, som ligger i bunn for å kunne snakke om kasualsamtale, faller under sjelesorgsfaget i en praktisk-teologisk faglig forstand (i motsetning til homilitikk, pedagogikk eller annet)⁹.

Han går videre til å si at selv om kasualsamtalet absolutt er en egen sjanger hva sjelesørgeriske samtaler gjelder, så er et eventuelt skille mellom samtalen som riteforberedende og sjelesørgerisk et kunstig skille¹⁰. Jeg mener derfor det er rimelig, for denne oppgavens vedkommende, å omtale sørgesamtaler som både riteforberedende og sjelesørgeriske, uten at det ene trenger å utelukke det andre.

2.2.3 En ivaretagende samtale

Sjur Isaksen nevner «sårbarhet» som noe som kan knyttes både til foranledningen for samtalen (dens *casua*, som er særlig relevant for begravelsesriten), såvel som noe som er grunnleggende menneskelig. «Sårbarhetsbegrepet benyttes ikke bare i risikoanalyser eller som uttrykk for medisinske og psykologiske predisposisjoner. Sårbarhet kan også antydes som et viktig uttrykk for hva det vil si å være et menneske, i teologisk forstand¹¹». Sårbarhet kan her forstås på to måter. I allmenn forstand er sårbarheten det grunnleggende menneskelige behov for tilhørighet. Siden dette må forstås som noe allment menneskelig blir det, når ordet brukes slik, ikke bare den pårørende som kommer til samtalen som er «den sårbare», men presten vil

---

6 Ibid: 20

7 Stifoss-Hanssen 2007:19

8 Isaksen 2014:38

9 Ibid: 38

10 Ibid: 45

11 Ibid: 39

også bære på sin egen sårbarhet, både i psykologisk og ontologisk forstand¹². Den andre måten sårbarhet kan forstås på er i mer spesifikk forstand. Mennesker som kommer til for eksempel en sørgesamtale vil bære på en særlig sårbarhet. Isaksen skriver at «Både positive, livsgivende erfaringer og negative, problematiske erfaringer gjøres med det motsatte som bakteppe. Disse perspektivene er tydelige i kirkens kasualiatjeneste. Fødselsglede har et bakteppe av mulig barnløshet eller skade; kjærlighet oppleves sterkt fordi det finnes noe som heter savn og fravær; erfaring av død kan ikke skilles fra erfaring av liv».

Sørgesamtaler vil altså, i nærmest dobbel forstand, ha et aspekt av sårbarhet i seg. Isaksen går videre til å diskutere hvordan man, med en forutsetning om at aktørene i en slik samtale bærer på en særlig sårbarhet, kan åpne for å eksponere denne dimensjonen. Dette kan blant annet gjøres gjennom en «beredskap for ivaretagelse av de emosjonelle og eksistensielle tema som trer fram i samtalen¹³» og Isaksen omtaler følgende måten dette kan gjøres på:

Emosjonell ivaretagelse: Enhver kasualiasamtale vil innebære følelser, og i sørgesamtaler er dette ekstra gjeldende. Samtalen gir rom for å snakke om disse følelsene, og om presten kan møte de pårørende med empati og interesse kan dette være en viktig arena for å ta oppgjør med mange av de sterke følelsene som kan være knyttet til sorg og savn.

Biografisk ivaretagelse: I likhet med de fleste sjelesørgeriske samtaler, vil kasualsamtalene handle om livet. Slik det har vært, slik det er eller slik man tror eller ønsker at det vil bli. «En av prestens oppgaver i kasualsamtalen kan forstås som å forløse *fortellinger*, både de små og de store. Med små fortellinger menes dem som utspiller seg på begrensede tidsflater, det siste døgnet før dødsfallet, det første møtet med kjæresten. De store fortellingene er de som er arvet i familien og kulturen¹⁴». I sørgesamtalen får man her mulighet til å dele avdødes *narrativ* med hverandre. Å dele hvem avdøde var og hva vedkommende betød for hver enkelt.

Eksistensiell ivaretagelse: Selv om det slettes ikke er gitt at den som kommer til en kasualiasamtale selv eksplisitt gir uttrykk for eksistensielle eller trosmessige tanker eller spørsmål, så er det likvel naturlig å tenke på dette som en viktig bakenforliggende dimensjon. For det første vil det *kasua* som er forutliggende for samtalen kunne medføre at

---

12 Ibid: 40

13 Isaksen 2014:41

14 Ibid: 42

vedkommende bærer på eksistensielle behov eller spørsmål vedkommende kanskje ønsker å sette ord på. For det andre står samtalen i forbindelse med en kirkelig, liturgisk handling som vil være eksistensielt og religiøst mettet med innhold¹⁵.

Pedagogisk ivaretagelse: Fra gammelt av, men også aktuelt å snakke om i dag, skulle samtalen også ha en opplærende, formanende funksjon. Dette var og er særlig tilfelle ved dåps- og vigselssamtaler der poenget i stor grad skulle være å forberede henholdsvis foreldre og brudepar så de visste hva som lå bak når de skulle svare på sine respektive spørsmål i kirken. I dag kan man også særlig ved dåpen se den pedagogiske dimensjonen i sammenheng med dåpen som det naturlige første steg inn i kirkens trosopplæring fra 0 til 18 år. Også i sørgesamtalen vil det noen ganger være nødvendig å veilede de pårørende både om hva som skal skje i kirken og kanskje noe om veien videre. Likevel kan denne dimensjonen, kanskje særlig knyttet mot sørgesamtaler, ha noen problemer knyttet til seg. Siden dette handler om hva presten ønsker å formidle, kan det potensielt komme i veien for det de pårørende selv trenger eller ønsker å uttrykke, og på denne måten komme i veien for den genuine oppmerksomheten, og om de andres behov og fortellinger¹⁶. Dette trenger dog ikke alltid å være tilfelle, og den pedagogiske dimensjonen kan vél så gjerne inntre som en refleks på de pårørendes undringer og spørsmål.

Isaksen viser i sin artikkel hvordan et sjelesørgerisk perspektiv kan styrke vår forståelse av kasualsamtalene, særlig hva dimensjonene sårbarhet og ivaretagelse angår. Dette viser oss også at en sørgesamtale vil ha mange elementer ved seg, og at det blir opp til den individuelle presten i samspill med de pårørende hvordan disse blir vektet i den individuelle samtalen.

2.3 Litt om begravelsen

2.3.1 Begravelsen – et ritual i endring

Sørgesamtalen er uløselig knyttet sammen med det faktum at det skjer i foranledning for en begravelse eller bisettelse. Av denne grunn er det verdt å ta et lite øyeblikk til å se på hvordan ritualet rundt begravelsen har endret seg bare de siste hundre årene. På det tidlige 1900-tallet var døden i mye større grad noe som omhandlet hjemmet. Gamle og syke bodde ofte med

---

15 Isaksen 2014:43

16 Ibid: 43

familie som kunne ta seg av dem, og begravelser skjedde ofte i hjemmet (foruten jordfestelsen, som skjedde på kirkegården), ikke i kirkene. Presten var ofte en bakgrunnsfigur, hvis rolle primært var knyttet til jordfestelsen. Om presten ikke kunne delta ble det ofte satt en stokk ned til kistelokket, slik at presten kunne forrette jordpåkastelsen senere gjennom hullet som ble igjen når stokken ble fjernet¹⁷.

I dag skjer derimot det meste knyttet til begravelsen utenfor hjemmet. Døden inntreffer ofte på et sykehus eller en institusjon og praktiske oppgaver som stell og transport av liket utføres av begravelsesbyråer. Seremonien ledes i dag vanligvis i et kapell eller en kirke som er blitt pyntet på forhånd, og seremonien ledes av en prest. Danbolt påpeker i boken «Den underlige uka» at «I ytterste fall er det mulig for etterlatte å administrere en gravferd via telefon, kjøpe en 'pakkelsesning' og egentlig ikke behøve å bidra med mer enn å møte frem i begravelsen. Men de fleste velger større eller mindre grad av deltakelse i hendelsesforløpet, også i vår tid¹⁸». Vi kan altså si at i dag så har det praktiske rundt å dø og å ta avskjed med den døde i stor grad blitt profesjonalisert og institusjonalisert. I skarp kontrast med hvordan ting var før står også hvordan en både fysisk og adferdsmessig stod mye nærmere døden den gangen, og at deltakelse i begravelsen var en sosial plikt både for familien og omkringstående¹⁹. Philippe Ariès omtaler i sin bok om dødens kulturhistorie fra middelalderen til i dag vår tids syn på døden som *fortrengt*²⁰. Døden er blitt dyttet ut i periferien av både samfunnet og vår bevissthet. «Men at man lar være å tenke på det som er vondt, gjør det jo ikke mindre grusomt av den grunn (min oversettelse red.anm)», skriver Harbsmeier og Iversen til dette²¹. Danbolt ser ut til å dele denne tanken nå, og viser til at særlig i etterkrigstiden har døden delvis vært et tabuområde²². Han viser i denne forbindelsen til en studie av dødsannonser utført av språkforsker Geir Wiggen der han finner at man fra 1901 til 1998 bruker mye mer «forskjønnende» ord om døden. «Døde», som var langt vanligere i 1901 (89%, mot 55% i 1998) har blitt byttet ut med ord som for eksempel «sovnet». Døden har «blitt gjemt bort på institusjoner og ivaretatt av en begravelsesindustri som har pyntet og stelt de døde, omsluttet avskjeden med overdådige dekorasjoner og pakket det hele inn i vakker musikk og

---

17 Danbolt 2002:14

18 Ibid: 18

19 Ibid: 18

20 Harbsmeier 1995:318

21 Ibid: 318

22 Danbolt 2002:19

beroligende ritualer²³». Likevel mener Danbolt å se at vi de siste årene ser at trenden er i ferd med å snu. Døden snakkes om i mediene, folk snakker om det å dø og stadig flere møter opp i begravelser²⁴.

Vi kan likevel snakke om, som tidligere nevnt, begravelsen som et ritual som har endret seg markant fra noe de etterlatte selv sammen med bygdefolk rundt tok tak i til noe som gjøres i institusjoner og byråer, og som avsluttes med en seremoni ved prest i en kirke.

2.3.2 Begravelsen som ritual

Vi forstår i dag begravelser som et kirkelig ritual. Det er noe som skjer i en kirkebygning, det ledes av en prest, det synges gjerne kristne sanger og det leses fra Bibelen. Forståelsen av begravelsens rituelle karakter er derimot ikke bare uproblematisk. Da reformasjonen kom ønsket man et markant skille mot de gamle katolske begravelsene og sjelemessene.

Begravelsen skulle ikke handle om de døde, men være en gudstjeneste for de levende. Riktig nok skulle den døde behandles med respekt, og ikke «slipper dem i jorden som om de var dyr»²⁵. Ritualet skulle være enkelt og det skulle leses fra Bibelen. Kirkeklokkene skulle ikke ringe for å signalisere den dødes avreise, men for å vekke opp de levende²⁶. Vår kirkeordning for begravelse i dag bærer enda preg av dette.

Likevel har man siden den tid sett mye kritikk av det å innramme avskjeden med de døde i et kristent ritual, særlig i form av *ritualkritikken*, slik den nevnes av Harbsmeier og Iversen. Denne kritikken har kommet i mange former, både fra teologien selv (som oftest angriper man her ritualet som et forsøk på å rettferdiggjøre seg selv eller den døde gjennom handling), psykologien (Freud forstod ritualer som kollektive tvangshandlinger) og som samfunnskritikk (at det er virkelighetsflukt eller at en forsøker å unngå å møte de reelle utfordringene man står i). Felles for alle er at man ser på ritualet som en tilsløring av virkeligheten som ikke fremmer noen løsning, og unnlater en bearbeidelse av problemene man står ovenfor²⁷.

I dag vil man nok inkorporere ny antropologisk, psykologisk og sosiologisk forståelse av ritualers funksjon og effekt i samfunnet og se ritualene, også begravelsesritualet, i et mye

---

23 Ibid: 19

24 Danbolt 2002:19

25 Harbsmeier 1995:320

26 Danbolt 2002:17

27 Harbsmeier 1995:333

bedre lys. Harbsmeier og Iversen viser til forskeren W. Jetter og hans 9 punkter for hva et ritual kan bety i menneskelig, antropologisk forstand. Selv om dette gjelder ritualer *generelt* så kan de appliseres på kirkelige handlinger, også begravelsen:

1. Ritualer formidler et språk. Det gir oss ord til å forklare det uforklarlige, og fjerner oss fra kravet om originalitet
2. Ritualer gir adferdshjelp. Ritualer gir deg noe du skal gjøre, noe som kan være til hjelp i grensesprengende situasjoner der en ikke alltid vet «hva man skal gjøre».
3. Ritualer formidler tradisjon. Det gir en følelse av kontinuitet og tidløshet.
4. Ritualer formidler orden og mening. Det var der før oss og vil forbli etter oss, det gjør det mulig å oppleve livet som en meningsfull helhet.
5. Ritualer formidler fellesskap. Enten det er i familien eller i menigheten stadfestes fellesskapet av rituelle sammenkomster, om det er gudstjenester eller familiefester.
6. Ritualer gjennomtrenger livet. Her ser man særlig til den religiøse dimensjonen som noe som integreres inn i den enkeltes livsvirkelighet. I motsetning til ritualkritikkens skille mellom det hellige og det alminnelige, ser man her ritualer som en forening av disse.
7. Ritualer er gjentakende og gjenkjennelig. Det blir et viktig strukturelement i livet vi kan forholde oss til og kjenne oss igjen i.
8. Ritualer har en stedsfortredende funksjon. Det som er «helt annerledes» får her et uttrykk, og det usigelige får et språk. Lederen blir et viktig symbol, enten på troen eller på Gud selv.
9. Ritualer formidler visshet. Det forklarer lite, men formidler en visshet gjennom innøvelse.

Religionsfenomologisk er det vanlig å kategorisere kirkelige handlinger under det vi kaller *overgangsritualer*²⁸. Disse gjenkjennes ved at de består av fasene adskillelse, isolasjon og integrasjon. Alle disse handler om hvor man står i forhold til samfunnet, og at man ved overgangsritene så å si går fra en «status» til en annen. Noe forenklet kan vi her snakke om det som skjer rundt at noen dør. Først adskilles man fra den døde, noe som starter idet man mister noen og fullføres idet kisten kjøres vekk eller legges i jorden etter begravelsen. Etter dette kommer isolasjon. Man tar så å si en pause fra virkeligheten og samfunnet forøvrig. Dette kan vi gjerne omtale som en sørgetid eller noe tilsvarende. Man er her i en «mellom-fase» midt mellom livet og døden som kan kalles *liminalverden*²⁹. Denne sørgetiden vil ofte avsluttes i en form for integrasjon (tilbakevending) tilbake til samfunnet, f.eks ved at man går tilbake til jobb, «går tilbake til hverdagen» eller liknende.

---

28 Harbsmeier 1995:335

29 Danbolt 2002:22

2.3.3 Ritualutførelse og ritualisering

Hans Stifoss-Hanssen gir oss to begrep fra ritualforskningen som det vil være fruktbart å nevne i forbindelse med begravelseriten; *Ritualutførelse* og *ritualisering*³⁰. Disse dreier seg om hvordan man går inn i (herunder også forbereder) ritualet. Kort sagt så innebærer det første at ritualets innhold allerede er gitt, mens det andre betyr at det er mer formbart og åpent for endringer. Om kasualhandlingen er gitt på forhånd (ritualutførelse) så vil kasualsamtalen først og fremst ta form av undervisning eller forkynnelse. Her gis det ikke rom for å forhandle om ritualets innhold, og dermed er ikke familiens liv av interesse for ritualet eller samtalen³¹. I en sørgetale vil dette si at foruten minneordet (som først og fremst skal handle om avdøde) så vil familiens ønsker gi lite utslag i hvordan ritualet utføres. Forstår man derimot kasualhandlingen som ritualisering, innebærer dette at det åpnes et rom der de pårørende selv også blir viktige med sine biografi og sin egenart³² i utformingen av ritualet, og dette vil reflekteres i samtalen. Jeg mener at det er viktig å forstå både kasualhandling og kasualsamtalen i et spenn mellom disse to. Det ser ut til at over de siste årene har forståelsen om kasualhandlingene beveget seg fra ritualutførelse til ritualisering³³. Dette kan speiles i hvordan man har gått fra å tenke gudstjenesten som noe som er gitt på forhånd, til noe som i større og større grad kan sees på som noe «formbart». Likevel har dagens ordninger rundt kirkens kasualia, herunder også begravelser, blitt til med svært mange hensyn i tankene. Her er det også gitt at ritualets egenart er tatt med i betraktningene, og at begravelser skjer i en kirke med faste ordninger og liturgi som skal følges. En forståelse av begravelser som både ritualutførelse og ritualiserende innebærer også en bevegelse fra noe allment og konstant til noe mer omskiftelig og subjektivt. Noen vil her kanskje heller si at det er snakk om en «kjerne» som forblir den samme, mens det åpnes for tillegg her og der. Altså blir det endelige ritualet til, vanligvis, som en syntese mellom ritualets egenart og muligheten for at de pårørende skal kjenne seg selv igjen i det som skjer. Den kyndige prest må her etter beste evne prøve å balansere disse to mot hverandre.

---

30 Stifoss-Hanssen 2007:21

31 Ibid: 23

32 Ibid: 23

33 Ibid: 22

Vi kan sammenfattet si at begravelsen skal forene mange behov. Den kan som ritual ivareta og hjelpe de sørgende gjennom en vanskelig tid. Den bærer på noe tradisjonsfylt og tidløst som i kirken får en kristen ramme. Samtidig skal den også kunne romme de sørgende i deres særegne situasjon, og formodelig kunne skape en gjenkjennelse. Dette møtet med begravelsen som ritual og som en kirkelig handling forberedes og tilrettelegges i forkant, i sørgesamtalen.

2.3.4 Kasualia som forkynnelse

Er det rimelig å betrakte forkynnelse som en naturlig del av sørgesamtalen og begravelsen? Her er det ganske rimelig å kunne svare ja. Ritualet foregår i en kirke der det synges salmer og det leses kristne bønner i tillegg til at presten holder en andakt for de som er tilstede. I så måte ivaretas den lutherske tanken om begravelsen som et ritual der evangeliet skal forkynnes for de levende til håp og trøst. Likevel står ikke dette uten videre uproblematisk. Særlig på 60-tallet ble det anført kraftig kritikk mot den dialektiske teologis tanke om kirkelige handlinger som «anledning for forkynnelse» av Rudolph Bohren³⁴. Bohren mente at slik praksis foruten å være ineffektiv og illusjonær, også var uærlig og uanstendig³⁵. Det han særlig viste til her var den opplevde avstanden mellom prestens intensjoner og folks forventninger, og mente at en slik kommunikasjon kun kunne mislykkes; enten forråder man folket, ellers forråder man evangeliet³⁶.

Denne kritikken omfattet ikke nødvendigvis bare forkynnelsen, men også de holdninger han mente å se til de kirkelige handlingene som ble gjort rundt om i landet (merk: Danmark). Særlig i byområdene kunne de kirkelige handlingene nærmest oppleves som tjenester kirken utførte på samleband. Denne kritikken er derimot ikke nødvendigvis ny. Også lenge før hans tid kunne man se hvordan tilveksten i byene skapte uheldige praksiser der man utførte massebegravelser og massebryllup i større og større grad. Det ble også gjort forskjell på folk, da overklassen fikk tilbud om individuelle kirkelige handlinger, mens andre folk ikke fikk det, men måtte nøye seg med sammenkastede gruppe-opplegg³⁷.

---

34 Harbsmeier 1995:330

35 Ibid: 330

36 Ibid: 330

37 Ibid: 330

Vi kan forstå Bohrens kritikk på to plan; den første dreier seg om en folkekirkelig praksis der kasualia leveres på samlebånd. En slik forståelse vil nok de fleste i dag mene at er overdreven, selv om vi kan se hvordan for eksempel dåpshandlinger, vigselssamtaler og dåpssamtaler i større og større grad skjer i grupper på steder med mange folk. Men en annen side av Bohrens kritikk som har vært et viktig innspill til hvordan vi forstår forkynnelses-elementet i våre kirkelige handlinger handler om kritikken av kirkens dialektiske forståelse av disse handlingene. Den dialektiske teologi så de kirkelige handlingene, akkurat som gudstjenestene, kun i et homiletisk perspektiv. Både begravelser og gudstjenester var først og fremst anledninger til forkynnelse. Og ut fra en slik forståelse, mente Bohren, kan man kun mislykkes. Gapet mellom prestens intensjoner og folkets forventninger gjør rett og slett en slik måte å forstå de kirkelige handlingene på umulig³⁸.

Selv om Bohrens kritikk ikke nødvendigvis fant så mye støtte hos mange, så tvang den den gamle måten å betrakte de kirkelige handlinger på ut på defensiven. I dag er det mer vanlig å betrakte kirkens kasualia som ritual snarere enn kun som en anledning til forkynnelse. Man vil også, og kanskje især i begravelser se på den menneskelig ivaretagende siden av disse handlingene. Dessuten vil nok mange mene at Bohren bommer i sin forståelse av den troen som finnes i folkekirken³⁹. Her kan man også tenke seg en mulig styrking av hvordan man forstår kasualsamtalen som en god måte å komme i tale med folk om deres tanker om troen og Gud, og prøve å speile dette i for eksempel begravelsens andakt. Dessuten innebærer Bohrens forståelse av begravelser disse mest som en slags «annenrangs gudstjeneste», noe de færreste vil si seg enige i i dag. Begravelsen er blitt vel så mye en kirkelig handling som dreier seg om diakoni og sjelesorg, og bringer derfor både sine egne utfordringer, men også sine unike muligheter. Det er verdt å merke at særlig i begravelsen møter prestene store deler av kirkens medlemmer som ikke normalt deltar i menighetens gudstjenester⁴⁰.

Samlet sett ser vi at i lys av kritikken av den gamle dialektiske forståelsen av begravelsen (som en gudstjeneste for de sørgende) så har det vokst frem en ny forståelse av hva begravelsen og sørgeamtalen samlet sett *er*. Dette er ganske omfattende, men innebærer, som vist til tidligere, at disse kan sees i et mye større spekter av også sjelesørgeriske

---

38 Harbsmeier 1995:331

39 Ibid: 331

40 Ibid: 332

betraktninger såvel som en anledning til forkynnelse. Kanskje det viktigste aspektet likevel er at det er et *møte*, der folk møter kirken som et sted der en blir ivaretatt som menneske og som sørgende og der en også får høre evangeliet og ord om tro og håp.

Del 3

Analyse

3.1 Kort innledning

Intervjuene ble utført med noen ukers mellomrom av til sammen 3 prester fra ulike menigheter. Disse 3 representerer en god spredning i alder, kjønn (2 kvinner og én mann ble intervjuet) og arbeidserfaring som menighetsprest. Jeg har valgt å anonymisere disse fullstendig ved å gi dem «navnene» Prest 1, Prest 2 og Prest 3. Jeg vil over de påfølgende sidene hente frem ting som er blitt sagt over ulike temaer. En ganske stor utfordring ved dette arbeidet har tidvis vært om visse utsagn skal plasseres i kategori A eller B. I spørsmål om hva en prest oppfatter som «viktigst» i en gitt sammenheng vil noen av prestene kanskje trekke frem flere ting som de opplever som like viktig, eller de vil forstå det slik at én ting er uløselig knyttet til en annen. Dette har forvansket arbeidet noe, men jeg har prøvd å plassere ting der de, etter mitt syn, «hører hjemme».

3.2 Tema i samtalen; den avdøde

3.2.1 Fortellingen om en som nå er død

« Det viktigste i en sørgesamtale er at vi sammen forbereder bisettelsen. Det er litt misvisende at det heter 'sørgesamtale', for det handler jo ofte veldig lite om sorg. Det handler jo mye om den som er død, hvilket liv den har hatt og en del relasjoner til de nærmeste da, hvordan de har vært»

-Prest 1

En ting alle prestene er klart samstemte om er at sørgesamtalen i første omgang dreier seg om at noen er død og at de sammen med de pårørende skal forberede en begravelse. Samtalen tar

nesten alltid utgangspunkt i den døde og dennes historie. Prestene gir ulike svar på hvorvidt de opplever denne delen av samtalen som «sorgpreget», og, som vist over, snakker en av dem om ordet «sørgesamtale» egentlig blir litt misvisende. Likevel ser alle ut til å snakke om en slags sortering av følelser blant de pårørende, og om viktigheten det er for mange å gi sitt eget bidrag til et felles narrativ om den avdøde, ut fra den enkelte relasjon.

Selv om dette ofte skjer med tanke på at det ofte er presten som tar på seg jobben å skrive et minneord på bakgrunn av samtalen, omtaler også alle prestene samtalen (med ulike uttrykk) som noe som har «verdi i seg selv» (Prest 2). Mange pårørende kan oppleve at mens andre pårørende kommer til med sine egne fortellinger, så berikes deres egen forståelse av hvem avdøde var. For barnebarna kan det for eksempel være første gang de hører om en eldre slektnings barndom, eller hvordan slektningen senere møtte sin mann eller kone. Dette vil såklart variere sterkt fra samtale til samtale. Noen samtaler går lett og én beretning om avdøde kan føre til at flere beretninger kan komme på rekke og rad. Andre ganger kan det komme opp ting som er vanskelige å snakke om, og som kanskje har vært fortiet i familien i mange år. Én prest forteller her om et par brødre som skulle begrave sin far, og samtalen gikk tregt. Etter hvert kom det frem at det var snakk om en far «som hadde valgt feil side under krigen» og brødrene var dypt splittet om hva de tenkte om dette. De var derimot enige om at dette ikke måtte komme frem i minnetalen. Dette kan ha ledet ut i en samtale som, i og med pårørendes ønsker, kanskje ikke hadde noen direkte verdi for skrivingen av en minnetale, men som åpnet for en samtale mellom to brødre som satt med en dyp konflikt seg imellom og med en far som aldri hadde blitt tatt ordentlig opp før dette.

3.2.2 Ulike syn på den avdøde

«Også er det forskjellige typer relasjoner, ikke sant, og noen er kompliserte og kanskje er det veldig ulike syn på avdøde som kan bli et tema i en sånn setting»

-Prest 1

Som nevnt i forrige punkt opplever presten ofte at det kan bli en jobb å «sy sammen» fortellingene som kommer om avdøde til en helhet. Det vil jo være ulike relasjoner mellom pårørende og avdøde å ta hensyn til, og kanskje også mellom de pårørende. Det kan være barn, barnebarn, kjærester, tidligere ektefeller, søsken og halvsøsken... Det er såklart sjeldent at man vil møte alle disse i sørgesamtalen, men også i de nære relasjonene kan en oppleve at

de pårørende sitter med svært ulike bilder av hvem den avdøde var. En av prestene nevnte her som eksempel at en mor med to døtre kunne bli husket som varm og omsorgsfull av den ene, mens den andre, til begges forbauselse, satt med et helt annet bilde av moren. Kanskje var det en betydelig aldersforskjell som gjorde at de opplevde moren ulikt? Også i eksempelet med brødrene som ble nevnt over, ser vi at noen av prestene (det er usikkert om dette gjelder alle da ikke alle tok dette spesifikt opp) mener at sørgesamtalen i positiv forstand åpner for at pårørende kan måle sine individuelle erfaringer og tanker om avdøde opp mot hverandre. Dette kan i neste ledd skape et mer helhetlig bilde av avdøde, og det kan ofte kan føre til forløsende samtaler de pårørende imellom. Disse samtalenene kan såklart være av ulik art, men de vil likevel være med på å danne et riktigere bilde av hvem avdøde faktisk var for både presten og de pårørende, uavhengig av hva som kommer med i minneordet senere.

3.3 Tema i samtalen: de pårørende

3.3.1 Ulike pårørende bringer ulike utfordringer for presten

«..og så var mor stort sett grei og lagde gode kjøttkaker. På [stedsnavn] der er det en annen økonomisk bakgrunn, der kan det være en pårørende og en venn som møter meg, det kan være hushjelpen som er så snill, hun har blitt en god hjelper gjennom livet. Og det er ikke så, hva skal jeg si, ordna forhold. Det er en annen type bakgrunn folk har, og da kan det være andre temaer som melder seg»

-Prest 2

Hva slags pårørende som møter presten vil variere veldig fra tilfelle til tilfelle. Man kan få en familie med mor, far og barnebarn som vil begrave sin mor, svigermor og bestemor, eller det kan ha vært en enslig som døde alene med en bror som besørger begravelsen. Eller det man kan få noe helt annet. I noen tilfeller kan omkringliggende faktorer ha vanskeliggjort relasjonen med familien, slik som rus, kriminalitet eller annet. To av prestene (begge har tjenestegjort flere steder) bemerker at de har opplevd tydelige geografiske forskjeller på hva de pårørende bringer på bordet. Særlig den ene påpeker en markant forskjell fra det ene stedet vedkommende jobbet til et annet. Det var en helt annen økonomisk bakgrunn blant de som bodde der, og derfor mye større variasjon i, slik presten omtalte det, hvor «ryddige forhold» det var i familien en skulle forholde seg til. I noen områder kan for eksempel alkoholisme i

langt større grad være et tema som går igjen i flere av samtalen om hvem avdøde var og hvordan de pårørende husker ham eller henne. Geografi og økonomiske forhold maler naturligvis ikke hele bildet, men jeg fester meg likevel ved hvordan flere av prestene peker på nettopp geografi som avgjørende for hva en kan regne med å møte i sørgesamtalen. Dette kan tale for at det vil være en styrke hos en prest som har jobbet lenge nok på en plass til å bli kjent med stedet. Likevel later det til å være nyanser her, ingen av prestene uttrykker for eksempel å ha opplevd noe «sjokk» ved det å starte opp et annet sted. De bemerker bare hvordan de opplevde «klimaet», om en kan kalle sørgesamtalens omkringforståtte rammer dette, annerledes.

3.3.2 Ivaretagelse i etterkant

« Og selvsagt, det er et tema som jeg ofte vil innom litt. Det er hvordan livet blir nå. Når ektefellen gjennom 40 år er vekk og hva .. blir du helt alene nå eller har du noen rundt deg og ja, for det er jo en veldig mange kjenner jo en veldig tung sorg og vet ikke hvem de er nesten nå, hva skal skje»

-Prest 2

Foruten den ivaretagelsen en kan tenke seg at skjer i selve samtalen (se her særlig teoridelen som omhandler sårbarhet og ivaretagelse) tar prestene også opp at de ofte snakker om sorgen og veien videre med de pårørende. De nevner for eksempel alle at de pårørende inviteres til gudstjeneste søndag etter begravelsen der den døde navn blir nevnt, og noen av dem videreformidler ved behov eventuelle menighetstilbud som sorggrupper eller samtale med diakon. En av prestene nevner eksplisitt at han/hun gjerne følger opp de pårørende om det uttrykkes et behov eller ønske om det, eller om presten selv tenker at det kan være nødvendig å ta opp i samtalen. Alle prestene nevner at de ulike pårørende vil være ulikt preget av sorg alt etter hvem som er død, omstendighetene rundt dødsfallet og annet. Det blir da en vurdering hver enkelt prest må ta inn i samtalen; hvor stor plass skal de pårørende og deres sorg få ta i samtalen opp mot temaer som avdødes liv og forberedelsen av bisettelsen. Det avtegner seg en tendens hos alle prestene om at ivaretagelsen av de pårørende er svært viktig og at dette er noe de ønsker å bruke tid på inn i hver samtale. Riktig nok virker det som om det å bruke mye tid på dette skjer sjeldent. Som et av sitatene fra Prest 1 viser, så opplever denne presten at sørgesamtaler sjeldent handler lite om sorg; folk snakker lite om seg selv og sin egen sorg, de

forbinder sørgesamtalen mer med en prat om avdøde, og forberedelse av det praktiske knyttet til begravelsen.

3.3.3 Mer åpne enn før

«Jeg fikk kanskje litt mer korte svar i starten, tror jeg. At folk lettere prater rundt disse tingene og lettere svarer og at de ikke føler seg bundet av at det er en prest som spør, at de må svare slik og slik. At det er mer åpenhet og frihet for å svare det man tenker. Så jo, jeg vil si at det er lettere, at folk snakker lettere om det»

-Prest 3

Prestene nevner en opplevelse av at de pårørende lettere kommer frempå med egne tanker og følelser enn før. At det å snakke med presten oppleves mindre «skummelt» enn det kan hende det var før. En av prestene snakker om at de pårørende har blitt et «myndig lekfolk», som ikke lenger kommer med lua i armen, men med tydelige forventninger. Dette åpner også for å i større grad ta opp temaer som sorg og savn, såvel som spørsmål om tro og tvil. Dette ser særlig ut til å være tilfelle i de mer bynære strøkene, særdeles de der det å velge kirkelig begravelse ikke lenger trenger å være en selvfølge. Vi kan altså forstå denne tendensen i to ender; både en større åpenhet i samfunnet for temaer omhandlende sorg og savn, slik Danbolt skriver om⁴¹, sammen med en økt opplevelse av valgfrihet og et sterkere ønske om å selv være med på å påvirke hvordan ulike deler av begravelsen kan utføres.

---

41 Danbolt 2002:19

3.4 Tema i samtalen: presten

3.4.1 Presten som veileder og tilrettelegger

«Det (å være prest handler om, red.anm) å legge til rette, være en som kjenner begravelsen, som kan den, som kan minneord og musikk inn i en helhet. Fange opp ønskene deres og tilpasse ritualet på en god måte. Gi en trygghet og ro rundt forberedelsen av begravelsen. Gå det stykket med dem og være en veileder og tilrettelegger i en fase hvor det er mye følelser, mye tanker. Det er kanskje det jeg tenker som hovedoppgave»

-Prest 3

Presten forstår seg som en som i kraft av å kjenne begravelsen skal oppfatte de pårørendes ønsker og tilpasse ritualet deretter, samtidig som de pårørende blir ivaretatt i den spesielle situasjonen de nå befinner seg i. Dette betyr at presten må være oppmerksom på de pårørendes uttrykte og kanskje ikke-uttrykte ønsker og forventninger til begravelsen. Presten må også vurdere om de pårørende selv har behov for å snakke om sin egen sorg eller gi uttrykk for egne tanker. Dette kan skape en utfordring dersom man som prest opplever at det blir en konflikt mellom å forholde seg til de pårørende som medhjelpere i en prosess rettet mot utformingen av begravelsen, samtidig som de pårørende selv kan ha behov for ivaretagelse. Disse trenger ikke nødvendigvis stå i direkte konflikt med hverandre. Begravelsesritualet vil ofte forstås som noe som primært skal hjelpe de pårørende og etterlatte i deres respektive sorgprosesser.

En av prestene uttrykker derimot at han/hun iblant opplever at det ikke er nok tid nok til alt i en samtale. Dette kan avhenge av mange ting, for eksempel hvor lett samtalen går, hvor mye de pårørende selv kommer med og hvor mange pårørende som er med i samtalen. Det er også verdt å merke hvordan presten her plasserer seg midt imellom tradisjon og situasjon, mellom

begravelseshandlingen «slik den er» (rammene) og pårørendes ønsker. Presten omtaler dette sågar i positiv forstand. Han/hun vil *hjelp*e de pårørende så begravelsen kan favne deres ønsker, forventninger og behov. Ordet veileder passer etter mitt syn godt her. Presten kjenner terrenget og er veiviser, ledsager og hjelper som prøver å lede de pårørende gjennom samtalen alt etter deres egne behov og forventninger.

3.4.2 Usikkerhet om hva samtale med en prest innebærer

«Mange er jo også sånn 'Ja, nå har vi snakket med begravellesbyrået, alt er ordnet. Hva er det egentlig vi skal snakke om?' (...) Og da er det jo litt utrygghet i det, altså hva er det egentlig som venter, og det tror jeg egentlig at det kan være for veldig mange, litt sånn utrygghet, altså hva er det samtalen med presten egentlig består av?»
-Prest 2

Denne presten bruker ordet «utrygghet» om pårørendes forventninger til en sørgesamtale med en prest, her forstått som en usikkerhet dersom de pårørende ikke vet hva en slik samtale normalt innebærer. Dette kan såklart bety mange ting. Noen pårørende tenker kanskje at i og med at begravellesbyråene ordner mye av det praktiske, ofte også salmene som skal synges i begravelsene, så er det ikke så mye som gjenstår. Flere av prestene nevner noe vi kan forstå som en mulig uro hos de pårørende der de ønsker å unnskyldes eller forsvare den tro de måtte ha eller ikke ha idet de møter presten. Dette skriver Stifoss-Hanssen om: «En god del familier kan tenkes å komme til kirken med en forutanelse av at den religiøse gehalten i deres motiver skal undersøkes⁴²».

Ovenfornevnte prest snakker om viktigheten av å åpne samtalen med å snakke om hva en slik samtale innebærer; hva man skal snakke sammen om og hvorfor man er der. Dette gir gjenklang også hos de andre prestene. Her får presten altså en *forklarende og oppklarende* oppgave der vedkommende må møte de pårørendes tanker og eventuell uro om hva en slik samtale er og hvordan den normalt foregår. Jeg gjør her et forsøk på å oppsummere hva prestene nevner særlig spesifikt:

- 1) Sørgesamtalen har som siktemål å forberede begravelsen
- 2) Sørgesamtalen handler om de pårørende, og om den som er død
- 3) Om de pårørende ønsker, skriver presten et minneord på bakgrunn av samtalen de har hatt

---

42 Stifoss-Hanssen 2007:23

4) Det som blir sagt, foruten det de sammen blir enige om at skal med i minneordet, er taushetsbelagt (for presten)

Det er ikke urimelig å forstå dette som noe som skal ha en *ivaretakende* funksjon for de pårørende. De skal kjenne seg trygge på hva samtalen dreier seg om og hva de kan forvente at den vil bli «brukt til». Vi kan nok anta at behovet for en slik avklaring vil variere fra pårørende til pårørende. Noen har kanskje vært i mange slike samtaler med prest før, mens andre har kanskje ikke gjort seg mange slike erfaringer. Iblant vil kanskje samtalen kunne oppleves urolig eller «annerledes enn vanlig» grunnet en spesiell omstendighet, som hvis det er et særlig vanskelig dødsfall som ligger forut for begravelsen.

3.4.3 Folk snakker gjerne om andre ting med presten

«Men det er jo noe med at noe går før meg, folk snakker med presten, det preger jo møtet det. Og det kan godt hende de sier ting på en annen måte her enn de sier på legekontoret, og jeg kan spørre etter litt andre ting enn jeg kunne gjort hvis jeg var psykolog»

-Prest 2

Som nevnt tidligere så kan møtet med presten fremprovoserer en slags evaluering av eget trosliv blant enkelte pårørende. Prestene i intervjumaterialet snakker alle om folk som kan si ting som «vi er ikke så fromme altså» eller «nå går ikke vi så ofte i kirka da». Det er usikkert om dette kommer av at noen opplever presten som en som helst vil vite slikt, eller om det er, som Stifoss-Hanssen skriver, en egen vurdering av de mulige motivene som kan ligge bak at man nå har valgt en begravelse i kirken. Dette gjelder også i positiv forstand.

Intervjumaterialet nevner en større åpenhet blant folk for å snakke om dypere temaer som ikke nødvendigvis trenger å tilhøre dagligtalen. I tillegg nevner en av prestene (med noe gjenlyd hos de andre) at folk gjerne tar med seg alle sine positive (og antakelig også negative) erfaringer fra kirken inn i samtalen. En kan snakke om hvordan avdøde på sine gamle dager fant en fred i å delta i kirkens hyggetreff på sykehjemmet, eller de kan prate om julegudstjenesten der hele familien deltok. De vil kanskje snakke om sin lokale kirke (kanskje også kirken begravelsen skal foregå i) som kirken deres foreldre giftet seg i, der barna ble konfirmert, og så videre.

Folk ser fortsatt i stor grad ut til å ha en tanke om hva som er «deres» kirke, og om presten har jobbet der lenge, kanskje også «deres prest» (særlig om presten har døpt barna, begravd andre i familien eller liknende), og dette kan gjerne bli et tema i sørgesamtalen. Prest 2 snakker om å kanskje heller trekke på slike historier og opplevelser heller enn å bruke direkte spørsmål som «har dere noen bibelvers dere liker?» når tekster, bønner og sanger for begravelsen skal velges. For i disse historiene kan det dukke opp fortellinger om sanger mor kunne synge, om en gammel bibel med eseløre der fortellingen om Jesus og barna står eller liknende.

I sum kan vi si at folk oppfatter samtalen med presten som en annerledes samtale, og at dette gjelder i både positiv og negativ forstand. Mens noen pårørende kanskje vil oppleve et press knyttet til en slik samtale, vil andre kanskje oppfatte det som åpnende. Det er også verdt å merke hvordan dette ser ut til å være nært knyttet med hvilke erfaringer de pårørende selv sitter på i forhold til prest og kirke, særlig den lokale.

3.5 Tema i samtalen: ritualet

3.5.1 Om de kirkelige rammene

«Av og til er det jo litt sånn at det første folk sier er 'Ja, vi er ikke så kristelige altså, er ikke så fromme, må ikke bli så mye av dette'. Og noen ganger må vi ta det opp og spørre; 'er dere sikre på at en kirkelig bisettelse er det riktige for dere?'. Det finnes jo alternativer. Man må ikke.»

-Prest 1

«Jeg opplever for eksempel at når jeg spør om tro, så er det ikke rart at jeg gjør det. Og det er forståelse også hvis noen da sier at 'vi vil helst være litt korte i kirken og ikke sånn veldig kristent. Han var jo ikke så veldig...'. Da så snakker vi om det og at det er en kristen begravelse og det henger med, og da har alle forståelse for det, og så bare hvor mye eventuelt, at det handler om om det»

-Prest 3

Disse to sitatene kan virke som motsetninger, men jeg tenker om dem som utfyllende. De tar opp en sentral tematikk som ofte kan dukke opp i sørgesamtalene, nemlig *hvorfor* folk velger en kristen begravelse. Her kan såklart grunnene være mange. Noen vil gjøre det fordi de opplever en tilhørighet til kirken i en eller annen forstand, andre gjør det av mer tradisjonspregede grunner. For andre faller det kanskje naturlig inn i en rekke av hendelser som starter der presten ofte leverer dødsbudskapet, og de pårørende siden returnerer til kirken (kanskje til og med den samme presten) for å følge avdøde til graven. Mange gjør det kanskje fordi det er «det vanlige», mens noen igjen kanskje gjør det av hensyn til avdødes ønsker.

Å gå inn på det konkrete *hvorfor* blir etter mitt syn mest spekulasjon og lite nyttig for denne undersøkelsens omfang. Det som derimot kommer tydelig frem her er at sørgesamtalen iblant kan avdekke en mulig konflikt mellom ritualets kirkelige rammer og de pårørendes ønsker om innholdet. Dette vil ofte være hvor stor plass vektleggingen av det religiøse innholdet skal være. Skal det for eksempel synges salmer eller ikke? Og hvilke øvrige innslag er «passende» (er det for eksempel greit å spille musikk fra CD)? Min opplevelse er at dette sjeldent blir problematisk. Kun én av prestene omtalte i løpet av intervjutiden et tilfelle der han/hun bistod de pårørende i å finne et annet mer religionsnøytralt alternativ. Forøvrig virker som dette foregår ganske rolig i løpet av samtalegang. Slik sett blir avklaringen om hva både prest og pårørende kan forvente av handlingens innhold et viktig element i en opparbeidelse av gjensidig forståelse og tillit. Uten dette ville den videre samtalen vanskelig gjøres betraktelig i og med at man risikerer å snakke forbi hverandre i hva den kirkelige handlingen egentlig er ment å være et uttrykk for. Så hvis en slik avklaring er et problem, så er den et nødvendig problem. Men det kan være langt mer fruktbart å se på det som den nødvendige respekt presten plikter å vise de pårørende som i tillit gir kirken ansvaret for denne viktige avskjeden mellom dem og avdøde. Når de, mer eller mindre bevisst (intervjumaterialet tyder på at dette blir et mer og mer bevisst valg) har valgt kirken, bør også hvorfor de har tatt dette valget være et viktig tema og en viktig inngangsnøkkel inn i den videre samtalen.

3.5.2 Viktig å oppklare misforståelser

«Når de vil ha det 'mindre kristelig' så er det ikke så godt å vite hva de mener. Mener de at det skal brukes vanlige ord? For det vil jeg jo gjerne. Eller mener de at jeg ikke

skal snakke om om Gud og Jesus? For da blir det verre. Så da blir det jo litt det å lytte seg inn på hva det er de spør om da»

-Prest 1

Alle prestene snakker om viktigheten av å forstå hva de pårørende ønsker, altså hva de *egentlig* ønsker. De nevner alle at misforståelser kan skje, og at det gjerne kan skje at presten må stille oppklarende spørsmål som «hva mener du?» underveis for å klargjøre hva de pårørende legger i ulike ting. Det samme gjelder også motsatt vei. For pårørende som ikke er vant med å delta i kirkelige handlinger kan det nok lett hende at ord som «tro», «frelse», «det kristne håp» og liknende virker fremmede eller blir gitt svært ulik betydning. Man tar jo her også i bruk et ordforråd som ligger utenfor det hverdagslige, og dette kan gjøre at mange opplever å være på bortebane språklig sett når de møter presten. Derfor kan det være viktig å sondre litt i hvordan presten forstår disse ordene, og kanskje snakke med de pårørende om hva de legger i slike dem og hvordan man eventuelt forstår dem i en kirkelig sammenheng. Som eksempelet over viser kan det ofte være en uro blant pårørende om at begravelsen skal bli for religiøst betont, men det er usikkert hva den enkelte egentlig legger i det. Menes det at de ønsker å unngå et gammeldags og arkaisk språk? Eller menes det at man helst skal unngå kristne begreper som «Gud», «frelse» og «nåde»? Presten som snakker om dette nevner at han/hun ofte opplever gode tilbakemeldinger på andakten selv om den kan ha vært riktig så «kristelig» av seg, så kanskje det oftest handler om å klare å bruke et språk som de lyttende vil kjenne seg igjen i? En annen mulig forståelse kan være en mulig brytning mot den lutherske tanken om at begravelsen først og fremst i dødens og den ventede oppstandelsens lys skal kalle de levende til tro. At de pårørende først og fremst ønsker å la begravelsen være et rom for sorg for den døde som er gått bort og aksept for livet som må gå videre. De ønsker da ikke å bli stilt til ansvar for eget trosliv mens de er der. Akkurat hvordan vi kan og bør forstå dette er viktige spørsmål, men faller dog utenom undersøkelsens omfang. Likevel kan vi sikkert si at det er av stor viktighet at interaksjonen mellom prest og pårørende preges av forståelse snarere enn av skinnenighet, og at presten av denne grunn må våge å stille spørsmål av typen «hva legger dere i...» når de pårørende uttaler seg om temaer knyttet til tro, tradisjon og kirke. Likeledes er det viktig at presten selv snakker forståelig. I prinsippet må man tenke at forståelse er nødvendig for enhver god samtale, men i sørgesamtalen kan dette bli særlig viktig. For som presten i sitatet over viser så blir det i sørgesamtalen desto viktigere å forstå

hva de ulike partene egentlig legger i ordene som blir brukt, da temaene for slike samtaler ofte ligger utenfor det vanlige hverdagslige.

3.5.3 De pårørendes deltakelse

«Det er en sammensatt samtale, den har et siktemål inn mot samlingen som venter, altså begravelsen eller bisettelsen. Å planlegge den, å se på salmene og hva som skal skje. Om noen skal si noe eller ikke, om de vil legge roser på kisten eller ikke, om jeg skal lese sløyfene eller ikke, om det skal opplyses om noe minnesamvær etterpå...

Sånne ting, sånne praktiske ting»

-Prest 2

«Veldig ofte, oftere enn før, så har folk ting, at de kanskje vil få sagt noen ord.

Kanskje er det første gang hvis man sitter flere sammen at familien...Og spør liksom 'hva tenker du?' Og man hører, kanskje vet man hva de fleste tenker, men det kan bli en sånn samtale internt i familien, mellom de pårørende, den kan være spennende og fin»

-Prest 3

Prestene snakker alle om hvordan det er blitt vanligere at de pårørende selv ønsker å delta under begravelsen. Det kan bli sagt noen ord fra en som kjente avdøde godt, bli spilt et pianostykke pårørende var særlig glad i, det kan være mulighet for å legge roser eller andre hilsener på kisten før den bæres ut eller før den senkes ned i jorden... Dette viser at presten har beveget seg noe fra en *ritualhandlende* til en *ritual-styrende* (mine ord) rolle i selve begravelseshandlingen. Presten står for ledelsen og regien, mens de pårørende inntar mindre og ulike roller i begravelsesritualet, snarere enn å være passive.

Dette gjelder riktignok ikke alle. Noen pårørende foretrekker å la presten stå for begravelsen i sin helhet, og venter kanskje heller til minnesamværet med sine egne innslag. Men oftere enn

før ser folk ut til å ønske å bli inkorporert i ritualets gang, og den enkelte prest må da ta en vurdering på hvordan og hvorvidt noe slikt kan la seg gjøre. Ordningene for gravferd slik de eksisterer i dag har strenge rammer men åpner for at pårørende kan delta gjennom for eksempel musikkinnslag. Prestene jeg har intervjuet ser derimot alle ut til å ville strekke seg langt i å la de pårørende komme til. Dette gjelder spesifikt i delene av begravelsen som omhandler den døde, for eksempel minnetalen. Også dersom presten selv tenker at det kanskje kunne blitt gjort på en annerledes eller bedre måte. Prest 1 sier om dette at *«Det er jo ikke mora mi som er død»*, og viser til et tilfelle der pårørende, tross prestens anbefalinger, holdt en minnetale som minnet mer om en CV enn noen fortelling om relasjoner, opplevelser og minner. Dette forstår jeg dithen at prestene er opptatt av de pårørendes *gjenkjennelse*, eller kanskje til og med eierskap, til begravelsen. At de skal oppleve at dette er en handling som omhandler og omfavner dem og deres forhold til den som er død. Da må i så fall presten, hva minnedelen av begravelsen angår ihvertfall, velge å gi litt slipp. Presten kan også være med på å *muliggjøre* deltakelse i ritualet. Ved å foreslå at for eksempel barna, som normalt ikke får deltatt så aktivt i prosessen frem mot begravelsen, kan få legge roser på kisten, kan presten selv gi de pårørende en vei inn i ritualet som de kan kjenne seg igjen i.

3.6 Tema i samtalen: tro

3.6.1 Noe presten helst må ta opp

«Og så spør jeg alltid; 'Når vi får døden tett innpå, hva tenker dere om døden. Er det noe etterpå, er det slutt, sees man igjen? Hvilke tanker har dere?' Og da begynner de alltid å snakke om hva avdøde trodde og så sporer jeg dem tilbake. Så sånn sett så kommer vi alltid inn på: hva tenker man om et liv etter døden, og da tro og håp og så måte»

-Prest 3

«Og så hender det en veldig sjelden gang at vi samtaler om tro, og hva man tror kommer etter... Altså det kristne håpet, det evige liv eller diverse alternativer som kommer på bordet. For dette er, altså, liksom noe man tror at man snakker om hver gang. Men det er det ikke, det er det virkelig ikke, selv om jeg synes jeg prøver å åpne for det.»

-Prest 1

«Det er noen ganger, det er ikke alltid (...) Men det merker jeg at noen ganger så er det veldig godt å kunne si. At du er ikke alene, at Gud er her. I dette rommet, med oss. Og Gud hører deg. Og at du kan be, og vi kan be. Og det tar jeg veldig ofte opp i andakten»

-Prest 2

Når det gjelder i hvilken grad tro blir tematisert i samtalen svarer prestene i undersøkelsen ulikt, men det avtegner seg ihvertfall tydelig at samtaler om tro *omtrent alltid instigeres av presten*. Mens alle prestene opplever det som viktig å åpne for disse samtaler, forholder de seg noe ulikt til om det er en *nødvendig* del av samtalen. Mens én av prestene alltid tar det opp i samtalen i form av spørsmål rundt hva de pårørende selv tenker om døden og hva som eventuelt venter etterpå, kan det virke som om dette skjer noe mindre konsekvent hos de andre. I noen grad kan dette tilskrives en opplevd uvillighet fra de pårørende om å snakke om tro og tilhørende eksistensielle spørsmål, og det kommer også an på hvorvidt presten selv opplever at samtalen åpner for å ta opp eksistensielle og trosrelaterte tema.

Det virker også som prestene tenker litt ulikt om troens funksjon i samtalen. Den ene presten ser ut til å tenke at tro er en ganske essensiell del av det å møte de pårørendes tanker om døden, ser de andre ut til å tenke om det som noe som skal være ivaretagende. Det er noe som kan være viktig å ta opp og snakke om, men det avhenger av de pårørendes respons. Kanskje kan man bruke metaforen «vindu» og «dør» her. Om samtale om tro blir noe som kan kaste lys over noen viktige tema, og bidra med en horisont og kanskje «frisk luft» i samtalen (vindu), eller om det er en viktig inngang til samtals eksistensielle og kanskje sær-religiøse dimensjon (dør). Dette blir nok likevel litt forenkende. Det viktigste å trekke ut av dette punktet er for meg å vise at prestene tenker ulikt om hvilken rolle trosspørsmål og trostematikk skal ha i samtalen, men at de alle enes om at dette ikke nødvendigvis er noe de pårørende synes det er lett å snakke om. Det går også igjen hvordan det gjerne er presten som må ta det opp, at det helst skjer gjennom åpne spørsmål som lar de pårørende komme med de tankene de måtte ha, og at det ofte starter i hva avdøde må ha trodd eller ikke trodd.

3.6.2 Noe som kan oppleves personlig og utfordrende å snakke om

«Hvis jeg merker at de vil ha en avstand og bare vil bli ferdig så tror jeg at jeg kan tenke det og jeg tror det, og jeg tror for dem. Ja. Da håper jeg at det blir formidlet gjennom måten å ha blitt møtt på og ritualet og kirkerommet og. Det tror jeg, alt trenger ikke å sies alltid»

-Prest 2

«At det (tro; red.adm) føles veldig privat og personlig. At jeg av og til føler at jeg har vært litt frekk eller at jeg har... Ja, en sånn veldig forsiktig måte å spørre på, og allikevel...»

-Prest 1

Mens det kommer noe ulikt frem blant prestene om de ofte opplever at det er problematisk å få de pårørende til å sette ord på sin egen eller avdødes tro, så går det igjen at det oppleves privat og at det ikke er noe de er vant med å ta opp seg imellom eller i det daglige. Det kan snakkes om at avdøde «hadde sin barnetro» eller på liknende måter bli satt ord på hvorvidt avdøde følte eller ikke følte en tilhørighet til kirken. Dette kan synes å være delvis stedsavhengig, og henger nok også sammen med hvorfor folk velger å ha en kirkelig begravelse. En av prestene nevner for eksempel å ha jobbet en plass der tradisjonsaspektet ved å delta i kirkelige handlinger stod veldig sterkt og at de pårørende helst snakket svært lite om sin egen eller avdødes tro foruten at vedkommende kanskje hadde en barnetro. Det er derimot vanskelig å si sikkert om dette betyr at steder med mer eller mindre religiøs pluralitet innebærer at pårørende snakker lettere om sin tro eller ikke. De forskjellige prestene omtaler pårørende som kan tro på alt fra åndemakter til reinkarnasjon og som gjerne forteller om dette, og om pårørende som oppfatter troen som privat og noe de helst ikke vil snakke om.

Det er vanskelig å trekke mange generelle slutninger om hva som gjør at pårørende opplever tro som mer eller mindre lett å prate om, annet enn at det er naturlig å tenke seg at når kirken gradvis beveger seg mot å bli et mindre «selvsagt» alternativ, så vil folk i større grad ha en opplevd mening bak det å søke seg til kirken for å begrave sine døde. Men med en slik mindre selvsagthet, følger det også at mange kanskje synes det er vanskelig å formulere et tydelig «hvorfor» og dermed finner det vanskelig å sette ord på hva man selv tenker når man møter presten.

En annen mulighet kan være at sørgesamtalen her avdekker noe som kan oppleves sårt og kanskje avdekkes av en side av avdøde som man ikke vet så mye om. Dersom tro var et lite kommunisert tema mellom avdøde og pårørende så kan det kanskje oppleves vondt å kjenne på at dette vil man nå aldri kunne vite. Kanskje folk kan oppleve en fremmedgjøring av avdøde i form av en tro de pårørende enten ikke selv deler, eller føler de kan gjøre rede for. Mest sikkert og sannsynlig er det nok likevel at tro kan oppleves som vanskelig å sette ord på for mange, og dette ser man også om man ser seg mot andre kirkelige handlinger og deres tilhørens kasualsamtaler. Ofte så snakker man sjeldent om det og tenker kanskje også lite over det. Dessuten kjennes det privat. Det blir derfor en viktig avveining av presten hvordan han eller hun skal ta tak i dette hvis det dukker opp. At de pårørende og deres virkelighetsoppfatninger blir møtt på en god måte. Tros- og virkelighetsoppfatninger kan representere en særlig sårbar del av mennesket, og dette gjelder ikke minst når man står midt i en vanskelig situasjon rundt et menneskets død. Troens røst inn i samtalen, som en av prestene er innom, kan uttrykkes både eksplisitt i ord, eller det kan også tenkes å bli uttrykt gjennom det som ikke blir sagt, og gjennom selve begravelseshandlingen.

3.6.3 Tale om tro i trygge rom

«Vi har på en måte tilgang til å åpne disse rommene som er inn til undring og samtale om det kristne håpet, men også andre tanker vi har om disse store eksistensielle spørsmålene. Og det er jo klart at det er trygt, for de vet jo noe om hva vi står for. Noen ganger vet de det jo ikke helt, men de tror og (de; red.anm) sier 'Ja du tenker jo sikkert sånn'. Og så er det jo ikke alltid at det stemmer helt, men de har en formening om at vi... At vi mener noe. Og at vi tror noe iallefall. Og at de kan, liksom, kanskje tørre å snakke dette som det er veldig sjeldent at folk snakker om»

-Prest 1

«De regner med at presten vil være klar for det. Både om døden og hva som skal skje etterpå men også om livet, hvordan det har vært og om det var en mening eller... Ja, sånne ting kan jeg noen ganger komme inn på, og undre seg over»

-Prest 2

Før har det blitt nevnt at prestene nevner, litt ulikt, at pårørende kan være vanskelige å få i tale om tro og eksistensielle spørsmål. Likevel er de alle tydelige på at disse temaene ofte oppleves som noe de pårørende har en slags forventning om at en kan snakke med presten om. De nevner også hvordan, når disse temaene først blir bragt på banen, gjerne oppleves «åpnende» for samtalen. At de gjerne selv opplever det som godt å kunne formidle et håp til de pårørende, og kan oppleve at de pårørende responderer positivt til dette. De pårørende opplever presten som en autoritet både hva trosspørsmål og begravelseritualet forøvrig angår. Dette gjelder i positiv forstand at de pårørende kan snakke med presten om sine egne tanker rundt liv, død, kirke og andre spørsmål, samtidig som det kan gjøre at de pårørende tar avstand fra det hele og sier at «dette vet nok du best, du som er prest».

Det er likevel viktig å merke seg hvordan det her kommer frem at en samtale med en prest kan synes å i seg selv ha implisitte for-forestillinger. De pårørende forventer ikke bare at presten vet hva begravelsen skal innebære, men også at presten innehar kompetanse og erfaring på et religiøst eller eksistensielt-filosofisk plan. Dette at presten kun i kraft av sin stilling ofte tilskrives en slik autoritet bør ikke undervurderes, og bør også kunne bety at presten slik sett kan forventes bli gitt en tillit til å ha styringen over sørgesamtalen og dens innhold.

3.7 Virkemidler i samtalen

3.7.1 Bruk av bønn

«Jeg prøver ofte å avslutte med å lese et dikt eller noen ord om det å møte døden. Og så spør jeg om det er okei, og så ber jeg en bønn. De fleste svarer ja på det, det er greit. Stort sett, ihvertfall diktet

(...)

Og ofte så renner det jo en tåre når man ber denne bønnen, noen helt enkle ord om styrke, omsorg og trøst. Så er det veldig rørende, det er kanskje det mest rørende øyeblikket i en samtale. Så jeg tror jo... At det er i ulik grad man ønsker den biten. Men for nokså mange så er det den dimensjonen presten har, og det skal man være bevisst på. Og på en varsom, men også en frimodig måte ta inn i samtalen»

-Prest 3

Kun to av prestene nevner i intervjuet at bønn er noe som de gjør bruk av i sørgetaler, selv om dette såklart ikke utelukker at alle tre kan gjøre det. Den ene omtaler dette som noe som skjer noen ganger dersom han/hun opplever det som greit å ta opp. Den andre sier at han/hun har gjort det i nesten hver samtale i rundt et halvt års tid, mens det tidligere skjedde mer sporadisk, så sant han/hun ikke sitter med en opplevelse av at de pårørende ville tatt det særlig ille opp («da hender det jeg dropper det»). Jeg tolker dette dithen at alle prestene her er opptatte av at bønn skal brukes med *varsomhet*. Det er et punkt i samtalen der man inviterer inn en overnaturlig dimensjon der menneskelig sårbarhet og hjelpeløshet i møte med døden blir satt ord på.

Representerer presten seg selv (og ber da en bønn *for* de pårørende), eller representerer han de pårørende (og ber *på vegne av* dem)? Jeg tror at dette kan variere. Desto viktigere er det at dette er en særlig sårbar stund som de *deler*. Sorg og opplevelse av tap er noe allmennmenneskelig, og i en slik bønn tar presten en aktiv rolle i å sette ord på disse tingene som forhåpentligvis skaper gjenkjennelse hos de som er tilstede. En slik bønn vil nok også i langt større grad oppleves mer personlig enn de bønnene som blir lest under begravelsen, både fordi man er i en mye mer interaktiv og langt mindre setting. Presten innleder også med spørsmålet «Er det greit om jeg til slutt ber en bønn?» eller liknende. En kan såklart påpeke at mange pårørende her svarer ja av høflighet, men de gir likevel sin tilslutning, og opplever kanskje at dette er noe som gjøres *for dem*, mer enn noe som bare gjøres fordi man er i kirken (dette vil meget mulig forsterkes dersom presten besøker de pårørende hjemme).

Bønnen vil også sette prest og pårørende i kontakt med noe som er større enn dem selv. De pårørende vil kanskje oppleve en følelse av ro og fred eller kanskje oppleve en forløselse av innestengte følelser idet at presten sier noen ord der det takkes for livet den døde fikk leve og om en Gud som vil ta på seg slit, anger og smerte og som vil komme med trøst. Når ingenting annet hjelper er kanskje noen ganger bønn den største hjelpen i den forstand at man kan legge sin tvil og sine bekymringer på noe utenfor seg seg, enten man tror fullt og helt på det eller ei. Prestene omtaler bønn ulikt, men at en av dem vektlegger bønn som noe han/hun opplever at folk forbinder med hans/hennes jobb som prest og derfor ønsker å ta i bruk på en «varsom og frimodig måte». Bønnen bør kommunisere med der en opplever at de pårørende er, og kan ta

opp ting som opplevelsen av tap, av sorg og savn eller være en bønn om trøst, alt etter hva de pårørende kan ha gitt uttrykk for i løpet av samtalen. Varsomhet ser ut til å være særlig viktig for prestene. Bønn inviterer en spesiell sårbarhet inn i samtalen. Det betyr ikke nødvendigvis at bønn bør brukes restriktivt, men heller med varsomhet og særlig omtanke for de pårørende.

3.7.2 Viktig å lytte

“En kan lytte og få med seg hva folk sier og hva de ikke sier. Det er faktisk veldig spennende, for det synes jeg at jeg lettere plukker opp nå, blitt litt modigere i å spørre 'er det noe mer jeg burde vite?'. Og det er rart altså, for da er det ofte det.

-Prest 1

«Men hvis de får fortelle sånn 'Jo her, her ble jeg døpt, og her ble ungen min konfirmert og her ble vi gift, og her...' og sånn. Da gir du det sjøl. Med livet sitt. Og jeg tror at som prest, i presterollen så er jeg lydhør der jeg er liksom, og hører det, og legger merke til det. På en annen måte enn hvis jeg hadde hatt en annen profesjon»

-Prest 2

Alle prestene vektlegger evnen til å lytte og fange opp ting som særlig viktig i sørgesamtaler. En av dem nevner at dette er noe han/hun liker særlig godt med disse samtalen fordi det er i disse samtalen presten i desto større grad får sitte og lytte, mens man i dåpssamtaler og vigselssamtaler i større grad må være den som prater. Alle prestene snakker om at det å kunne fange opp hva de pårørende prøver å formidle er noe av det viktigste de gjør i sørgesamtalen. To av dem nevner spesifikt at de opplever at de har blitt flinkere og «modigere» på å ta tak i ting og spørre om det er noe mer de burde vite om visse ting. En av prestene nevner også særlig hvordan det å spore samtalen inn mot pårørendes forhold til sin lokale kirke ofte kan være særlig fruktbart, og at dette er til stor hjelp i de senere valg av tekster, sanger og bønner som kan passe i begravelsen.

For at en sørgesamtalen skal ivareta sin funksjon som *samtale*, må de pårørende både oppfordres til deltakelse og deltakelsen må bli godt ivaretatt og oppleves som reell. Dette står og faller på prestens evne til å lytte og formidle at han eller hun forstår hva de pårørende

prøver å komme med. For at prestens funksjon som veileder gjennom en samtale og begravelsen i etterkant skal kunne være ivaretatt, må presten ha evne til og være villig til å lytte. Noen av prestene i intervjumaterialet omtaler dette som opparbeidet lærdom. Det er noe de opplever at de har blitt bedre på gjennom lang erfaring som prest. Med slik erfaring kommer også en økt grad av fintfølelse for hva de pårørende *faktisk* prøver å formidle, og også mot til å spørre eller ta opp ting presten mener å ha fanget opp, og tror at det kan være viktig å gå dypere inn i.

Det virker som de spurte prestene oppfatter nettopp evnen til å lytte som den viktigste evnen en må trenes opp i som prest, sammen med et engasjement for de pårørende. Prestene snakker også om en slags 'mestringsfølelse'. Etter hvert som man opplever at en blir bedre på å lytte, blir man også mer trygg i rollen som veileder i sørgesamtalen.

3.8 Prestens selvforståelse

3.8.1 Presten som formidler av en tro

«Og jeg tror jo at det som er vårt fremste varemerke det er at vi har med oss evangeliet, vi har med en tro... Det er jo det som er annerledes; jeg kan be en bønn, jeg kan spørre om hva tenker dere om troen og dele kanskje egne tanker om det også, dele et håp. Det er jo det mest annerledes som jeg kommer med»

-Prest 3

Mens kun én av prestene eksplisitt snakker om sin egen rolleforståelse som en formidler av tro og håp til de pårørende, så er alle prestene opptatt av sørgesamtalen som en «annerledes» samtale. En samtale som inviterer til et rom av eksistensielle og større spørsmål utenfor vår hverdag. Alle er også opptatt av at det er viktig at når slike temaer kommer opp at de blir møtt. Alle prestene omtaler det som svært ønskelig at de pårørende tar opp sine tanker og spørsmål om tro, og at dette er en samtale de gjerne ønsker å invitere til.

Det er jo gitt at sørgesamtalen skjer med en representant for kirken til stede, og at begravelsen skjer i en kirke eller et kapell, og at dette da vil sette sitt preg på sørgesamtalen. I samtalen om liv og død vil de store eksistensielle spørsmålene komme tett på, og det er nesten så en kan

oppleve dem som en elefant i rommet når man møtes slik, ikke minst i og med at presten sjeldent kjenner de pårørende på forhånd. Presten blir en representant for kirken, og for troen, i et slikt møte, og de intervjuede prestene snakker alle om et ønske om å gi et positivt bilde av kirken. De håper at samtalen og den påfølgende begravelsen kan gi de pårørende noe, enten gjennom det som blir sagt, eller det som skjer utenfor selve samtalen. At man har en fin stund sammen og opplever å bli ivaretatt.

En av prestene snakker også om viktigheten av troen som det «annerledes» som kirken kan tilby, i motsetning til det man kan forvente i andre sammenhenger. Som prest får man i større grad «lov» til å spørre om ting som tro og liv og død, selv om det såklart vil variere hva folk velger å svare på disse spørsmålene. Det er viktig å merke seg at prestene vektlegger denne rollen som trosformidler ulikt i svarene de gir, samtidig som alle fastholder ved viktigheten av at presten kan *møte* disse temaene i sørgesamtalen, og det er svært viktig at samtalen får romme også disse temaene enten de uttales eksplisitt eller ikke.

3.8.2 Å være en trygg person å snakke med

Det (viktigste med å være prest, red.anm) er å være en trygg person som de møter og som de vet har taushetsplikt og som de også kan stole på at har erfaring så de kjenner seg trygge.. Det er viktig å signalisere og gjøre tydelig. Og det med taushetsplikten, eller de vet det, så jeg nevner det ikke alltid men noen ganger nevner jeg det eksplisitt»

-Prest 2

En av prestene omtaler taushetsplikten og det å være en trygg samtalepartner som det aller viktigste i sin egen forståelse av rolleutøvelsen som prest i en sørgesamtale. Dette gir gjenklang også hos de andre prestene, selv om de ikke nevner taushetsplikten spesielt. Det er naturlig å tenke seg at sørgesamtalen skal oppleves som en trygg samtale. De pårørende er ofte i en særlig sårbar posisjon der en som prest ønsker å trå varsomt. Samtidig vil også romme temaer som en med god grunn bør kunne forvente at presten ikke deler med andre. Det kan bli fortalt historier om dypt familieanliggende, åpenhjertige tanker om liv og død, personlige beretninger om forholdet til den døde og kanskje livet i sin alminnelighet. Dette skjer, slik jeg ser det, på to måter i samtalen; ved at samtalen i seg selv virker trygg, og ved at

presten i løpet av samtalen vinner de pårørendes tillit. Disse kan godt også sees sammen, for eksempel ved at presten opplyser om sin egen taushetsplikt i forhold til samtalen, og slikt både betrygger de pårørende, samtidig som presten skaper en tillit til seg selv som person og som profesjonell.

Særlig det siste vil prege en slik forståelse av samtalen. Det er en samtale der de pårørende møter en som i egenskap av sin profesjon ønsker å hjelpe. Vedkommende har en utdanning som understøtter dette og er pålagt en taushetsplikt for at de pårørende skal kunne kjenne seg trygge. Uten denne tryggheten ville samtalen fort bli platt og ganske generell, og forberedelsen av begravelsen ville i langt større grad blitt upersonlig og fått et (for de pårørende) lite gjenkjennelig preg. Minnetalen ville for eksempel blitt langt mer biografisk, og mye mindre preget av de små og personlige anekdotene.

Det kan diskuteres om en sørgesamtale i det hele tatt ville vært mulig dersom de pårørende ikke opplever presten som en som kan og ønsker å ivareta dem og deres liv og fortellinger på en god måte. Taushetsplikten rommer på denne måten mye av samtalens «profesjonelle» aspekt, og en viktig del av det som gjør en sørgesamtale til en «annerledes» samtale. Den utføres av en trent fagperson som skal yte hjelp til de pårørende og hjelpe dem å forberede et kirkelig ritual som skal være en avskjed med en som er død. Denne samtalen har rammer; både de kirkelige rammene, men også den profesjonelle rammen. Denne rammen handler om å ivareta de pårørende og stå inne for samtalens legitimitet som en trygg og forsvarlig samtale som ikke skal kunne deles med noen andre. I lys av dette kan vi forstå at prestene snakker om viktigheten av å skape trygge rammer for samtalen, og å noen ganger ta seg litt god tid til å komme dit.

3.9 utfordringer

3.9.1 Presten som «troshærer»

“Det er en ekstra dimensjon her som ikke andre har, og noen er jo veldig glade for det. Mange. Også de som ikke helt kanskje kan stille seg bak alt liksom, og for noen er det jo en utfordring. Og du er liksom... Du er veldig alene, og jeg kan føle meg veldig

alene om å stå der og bære et håp som jeg, bare jeg har kan jeg oppleve. Det er ensomt i det rommet noen ganger altså. Men det er jo en jobb jeg har»

-Prest 1

«Jeg føler i begravelsessammenheng at jeg er den som bærer et håp og bringer det inn og er den som står stødig i den situasjonen. Det er ikke det at jeg ikke kan snakke om tvil hvis det kommer på banen i den situasjonen her, jeg vil være troverdig og ærlig, men jeg bærer troen i stor grad»

-Prest 3

Svært mange av de som kommer til kirken i forbindelse med en gravferd er ikke aktive kirkegjengere. Noen har kanskje aldri deltatt i en gudstjeneste før. I 2010 viste en undersøkelse utført av Synovate kalt «Ung i kirken» at blant de spurte som var mellom 18 og 30 år, var det klart fler som hadde deltatt i en kirkelig handling (dåp, bryllup, begravelse) enn som hadde deltatt i en vanlig søndagsgudstjeneste det siste året⁴³. Dette betyr at folk kommer inn med svært ulike trosforestillinger og -tanker inn i en slik samtale. Dette kan potensielt skape en opplevd avstand både til presten som en kirkelig og religiøs autoritet, og begravelseshandlingen som en kirkelig handling. Hensynet til pårørende kommer her inn i form av viktigheten av ivaretagelse. At de blir møtt med respekt og at presten skaper tillit for at det kan bygges bro over slike opplevde forskjeller i ståsted, og åpne for den gode samtalen. Med en slik bro etablert vil man forhåpentligvis finne en måte å bygge opp en god begravelseshandling som kan både fatte det kirkelige og det medmenneskelige, og som de pårørende kan kjenne seg igjen i. Med dette sagt så kan prestene selv oppleve det som en tung bær å bære, både det å potensielt skulle bygge denne broen, men også å sitte på en opplevelse av å ofte være den som skal «bære troen» på vegne av de pårørende og senere de som skal være tilstede i begravelsen.

To av prestene omtaler dette som en oppgave man tar på seg som prest («en del av jobben»), og en av dem omtaler det som noe som kan oppleves ensomt til tider. Dette betyr riktignok ikke at det alltid er slik at presten står alene om å ha en tro. En av prestene snakker om at i noen samtaler er det mer riktig å omtale troen som noe man «deler», særlig der hvor de

---

43 Isaksen 2014:37

pårørende har en tro som avdøde kanskje også delte Det normale er nok likevel at presten selv er tros-bærer. Vedkommende prest betegner også dette som viktig, i og med at nettopp dette med tro kan bli særlig skjørt i etterkant å ha mistet noen. Mens noen oppfatter troen som en særlig styrke vil kanskje andre oppleve å miste eller i det minste få svekket den troen de måtte ha, og da er det viktigere at presten står stødig og kan snakke om og dele sin egen tro og sitt eget håp. Det viktigste å trekke ut av dette er nok at en opplevd distanse i virkelighetsoppfatning ikke bare preger de pårørende, men også kan oppfattes som en byrde av presten. Det er nok også naturlig å anta at i og med at en kontinuerlig oppgave tilknyttet å hjelpe mennesker som er i sorg og opplever tap på en særlig sterk måte så kan det være slitsomt å «holde håpet oppe» i hvert møte. Riktig nok omtaler ingen av prestene akkurat dette som problem, og i så måte blir det bare spekulasjon fra min side, men jeg mener det er forsvarlig å tenke seg at å representere en tro og et håp på livet i møte med døden og de som særlig har fått kjenne på menneskets avmakt i møte med døden kan være vanskelig for de fleste, og desto mer så når menneskene selv kanskje ikke alltid deler det samme håpet.

3.9.2 Avstand er viktig

« Jeg går veldig inn i deres situasjon, men jeg merker nå, som jeg har vært prest en stund at det blir for slitsomt. Jeg må holde litt avstand. For ikke å bli, ja utbrent er kanskje ikke riktige ordet men.. For sliten. (..) Men det har hjulpet, da kan jeg møte folk og snakke om viktige og alvorlige ting uten at jeg tenker på det resten av dagen faktisk, og det høres jo kynisk ut men det tror jeg faktisk er viktig for å kunne klare seg»

-Prest 2

Dette er noe bare en av prestene omtaler, men noe som jeg likevel ønsker å ta med. Innlevelse i de pårørendes sorg og sårbarhet er naturligvis viktig, og et engasjement fra presten om å gjøre sørgesamtalen og den påfølgende begravelsen så god for de pårørende som mulig hører naturligvis med. Likevel opplever denne presten at det kan bli «for mye», og det er han/hun neppe alene om. Mens utbrenthet blant norske prester slettes ikke er uvanlig (ifølge undersøkelsen «Prest i Den norske kirke» utført av KIFO i 2013 svarte én av fire prester at de

føler seg helt (4% av de spurte) eller delvis utbrent⁴⁴) så er dette en kirkelig oppgave der presten selv må sette egne grenser.

Presten selv er riktig nok nøye med å ikke bruke ordet utbrent, men si ser likevel at dette, i egenskap av å være en isolert oppgave (som presten utfører alene) samtidig som det kan være en potensielt krevende oppgave (der presten antakelig både arbeidsmessig og samvittighetsmessig ønsker å gjøre en så god jobb som mulig) så bør en være særlig klar på at slikt arbeid kan og vil være krevende for mange. En slik bør av arbeidsmessig og samvittighetsmessig art eies dog ikke bare av presteyrket. Det finnes det i mange yrker, og dette gjelder kanskje særlig omsorgsyrkene, der arbeidstakeren selv må sette grenser. Det er grunn til å tro at dette vil oppleves ulikt blant ulike prester og at slike grenser antakelig vil forflytte seg i løpet av et langt yrkesliv.

Her kan det være særlig nyttig å vise til tanken om den dobbelte sårbarhetsdimensjonen som ble behandlet i teori-biten. Presten deltar i de pårørendes situasjon med sin egen sårbarhet og blir således deltakende i de pårørendes egen sorg i prosessen frem mot begravelsen. Det er riktig nok viktig å presisere at dette ikke er prestens sorg men de pårørendes sorg. Likevel kan det skje visse overføringer mellom pårørende og prest når presten prøver å forstå de pårørendes følelser og tanker rundt tapet av den som er død, og den profesjonelle avstanden vil kanskje i så måte oppleves svært liten i mange tilfeller. Dette kan kanskje også være en innøvd egenskap som kommer som følge av praksis. Det handler om å ha erfaring med slike samtaler og om å lære seg hvor ens egne grenser ligger og hvordan en selv best ønsker å ivareta de som kommer til slike typer samtaler.

3.10 Pårørendes forventninger

3.10.1 Ulike forventninger til presten

«Det varierer jo hvordan folk ser på meg opplever jeg. Fra at noen har stor respekt eller synes det er veldig flott med prest, til mer sånn 'Ja, du gjør jobben din, vi tror jo ikke så mye på det her nødvendigvis..', er bare hyggelige og vennlige men... Ja, så det varierer jo litt hvordan man føler det»

---

44 <http://www.kifo.no/doc//Prest%20i%20Den%20norske%20kirke.pdf> side 24

Prest 3

«Når de kommer hit akkurat i forbindelse med begravelse så er jeg nok mest sann at det er jeg som skal ha begravelsen, og derfor møter de meg og de tenker at vi møtes med tanke på seremonien som skal være. Det tror jeg er forventningen deres, og det har jeg begynt å tenke at er en helt grei forventning»

Prest 2

«Vi bryr oss liksom litt mer enn at vi bare vil få denne bisettelsen på stell. For det er det vi får betalt for liksom, det... Jeg vet ikke, jeg tror de er veldig flinke de på byråene, men de er jo nødt til å ha det litt oppe selvfølgelig for at dette er jo liksom. Vi er litt "bredere" på en måte. Bryr oss litt mer, hvis vi får lov»

Prest 1

Sett i lys av at de pårørende kan oppleve usikkerhet knyttet til hva slags samtale en sørgesamtale med en prest egentlig skal være, er det ikke så rart at forventninger vil variere blant ulike pårørende. De ulike prestene omtaler dette forskjellig, men svarene deres trenger ikke å utelukke hverandre av den grunn. Presten oppleves som en religiøs figur og en bærer av en tro. Presten oppleves som en som kjenner ritualet og skal legge til rette for det praktiske rundt forberedelsen av dette. Presten oppleves også som en som «bryr seg», og her snakker sier en av prestene at vedkommende sitter med en opplevelse av at de pårørende mener at prester i større grad enn byråene får lov til å bry seg om de pårørende som kommer innom. Alt i alt omfatter det disse prestene opplever fra de pårørende de møter temaer vi allerede har behandlet. Prestene ønsker å ivareta de pårørende, hjelpe med forberedelsen av ritualet, være veiledere og hjelpe gjennom sørgesamtalens sorgmessige og kanskje dypt eksistensielle dimensjoner. Samtidig må det jo understrekes at dette er prestenes egen tolkning av hvordan de mener å bli oppfattet av de pårørende. Det kan jo godt tenkes at man her feiltolker signaler fordi man søker bekreftelse for egne metoder, og dermed speiler sine egne forventninger. Uansett er det viktigste å trekke ut av dette at de pårørende som kommer til slike samtaler er svært ulike, og at samtalene da også vil ha ulike utgangspunkt som vil prege hvordan de gjennomføres både strukturelt og innholdsmessig.

De opplevde forventningene speiler også kanskje i en viss grad hvordan presten selv tenker om samtalen og hva de selv opplever som «kjernen» av det de gjør. Dette var derimot ikke noe tema for undersøkelsen, men jeg vil allikevel driste meg til å ihvertfall gjette på at vi her kan anta at prester kan tenke ulikt om hvordan man ønsker å gjennomføre slike samtaler, og således alle tilfører sin egen personlige vri på hvordan de velger å utføre den. Samtalens innhold blir derfor ikke bare formet av de ulike pårørende som måtte dukke opp, men også av de ulike prestene som møter dem. En mulig styrke ved dette er såklart at prestene da kan spille på egne styrker, mens en mulig svakhet kan være at én prests arbeidsmåte ikke nødvendigvis kommuniserer godt med enkelte pårørende. At pårørendes forventninger til presten er varierende gjør det også viktig for den enkelte prest å ta seg tid til å 'møte' de pårørende i sørgesamtalen, og å bli kjent med hva en kan forvente å møte på det enkelte sted en jobber som prest.

3.10.2 Ulike forventninger til ritualet

«Jeg vet ikke om det er noe med tidsånden eller... Det er nok litt geografi. Jeg har vært prest i [menighet nord i landet] og å komme hit har vært annerledes for det er flere, mange flere her på alt. På bryllup og dåp og alle skal ha det på sin egen måte. Det er mye mer sånn individualistisk her. Og jeg vet ikke. Jeg jobber med å like det. Med å like de folka som er sånn»

(...)

«Og (...) de vil gjerne vite hva jeg skal si, de vil gjerne ha kontroll, de vil gjerne at jeg skal sende andakten til dem på forhånd. Og det gjør jeg ikke. (...) Men minnetalen får de. Det er greit, den er deres»

Prest 1

Som vi har vært innom flere ganger så vil en prest møte mange ulike pårørende i begravelses-sammenheng. I tillegg til dette varierer de pårørendes forhold til kirke og tro, og deres forventninger, erfaring og kunnskap om hva en sjelesørgerisk samtale er og innebærer. Samtidig nevnes det an særlig én av prestene opplever at de pårørende etter hvert ser ut til å ønske større påvirkning i selve begravelsen. Dette kan innebære et ønske om å spille musikk eller holde minnetalen selv, eller det kan være spørsmål om det går an å la være å bruke kristne salmer i begravelsen. Noen pårørende vil kanskje også ønske å påvirke eller diktere

innholdet i andakten. I slike sammenhenger blir presten ikke bare veileder, men også en forhandler. Presten må finne ut hvordan de pårørendes ønsker best kan ivaretas samtidig som de kirkelige rammene for begravelsen står noenlunde intakte. De fleste prestene ser ut til å tenke om seg selv som ganske gode på denne forhandlings-biten, og nevner ikke dette som noe de har opplevd som noe stort problem.

Ut fra det de sier virker det som det vanligste er at begravelsen grovt kan inndeles i prestens område som er andakten, de pårørendes område som er minnetalen, og at resten blir en slags gråsoner der prest, pårørende og noen steder byråene sammen skaper løsninger for hvordan begravelsen blir seende ut. Som uttalelsene over viser oss så merkes det i alle kasualsamtalene at folk er «modigere» og ønsker større kontroll over hva som skal gjøres. Selv om dette nok varierer mellom ulike steder, så kan vi nok gjette oss til at dette står i sammenheng med en økt individualisme i samfunnet og et større ønske av å gjøre viktige markeringer som bryllup og konfirmasjoner mer personlige. Dette står også sammen med det at man mange steder kan oppleve et større valgtilbud rundt begravelser der kirken plutselig har blitt ett blant flere alternativer som de pårørende kan velge mellom. For eksempel Human-etisk eller livssynsnytral begravelse. I tillegg til dette har nok kirken mistet mye av sin gamle autoritet i samfunnet. Folk kommer ikke lenger «med lua i hånda», slik en av prestene sier det, men kommer med reelle forventninger om å få noe som i det minste delvis skal foregå på deres premisser. Dette gjelder dog ikke alle. Mange kommer med et ønske som at mor skal begraves slik far ble det en gang. Mange kommer til kirken med en forventning om at begravelsen skal være, nærmest sagt, slik den alltid har vært, og forventer derfor at presten bare kan ta styringen. Om dette er i endring fra det ene til det andre er ikke godt å vite slik ting er nå, men slik prestene fremstiller det så tilhører det fortsatt unntakene at det oppstår noen reell konflikt i sørgeamtalen mellom hva de pårørende ønsker seg og det presten mener er rimelig.

3.11 Begravelsen som kirkelig handling

3.11.1 Møtet med folkekirken

«Jeg synes det er veldig spennende å leve mellom de to gruppene; folkekirken og medlemmene som ber om kirkens tjenester og kommer på disse merkedagene i livet og

trosfelleskapet. Synes det er veldig spennende å stå i begge de, og sorgsamtalene og begravelsene er liksom den store breddekontakten med folkekirka, og utafor folkekirka»

-Prest 3

«Og det er viktig for meg, veldig viktig at de blir trygge og de blir tatt godt imot. Og det er en del av det å være... Ja... Dette hadde jeg jo tenkt uansett, som menneske men og som prest, og jeg er jo fullt klar over at folks opplevelse av kirka den blir skapt i møte med mennesker og med prester for eksempel»

-Prest 2

I begravelser vil svært mange av de som deltar ikke være gudstjenestevante, selv om de som regel tilhører Den norske kirke. Av denne grunn kan man kanskje her skille mellom det en av prestene kaller «folkekirken» og «trosfelleskapet». Merk at dette skillet ikke trenger å være ment som noen gradering av menneskers tro, men bare som en måte mellom å skille mellom de som er aktive kirkegjengere og de som ikke er det. På denne måten blir kirkelige handlinger slik som begravelser (og kanskje særlig begravelser, da disse har høyest oppslutning) et møte med «folk flest» som tilhører kirken, og da er kanskje «folkekirken» et passende navn (selv om ordet kan tilskrives mange andre meninger). Det som jeg finner særlig interessant er hvordan de ulike prestene velger å se dette som noe positivt. Møtet med de pårørende i begravelsen er en veldig viktig mulighet der en får møte de som tilhører kirken men som man ikke får møte ellers. Nå vil nok ingen dermed mene at anledningen å miste noen skal snus til noe positivt eller betraktes som noen gevinst for kirken. Likevel er de kirkelige handlingene kanskje den aller viktigste kontaktflaten ut mot mennesker som ikke selv aktivt deltar i kirkens gudstjenester, men likevel ønsker å bruke dens tjenester i andre sammenhenger. Her ser alle prestene seg i en større sammenheng. At dersom ett møte med kirken oppleves positivt av de som deltar der vil det kanskje gjøre neste møte til en bedre opplevelse. En av prestene sier det er viktig å huske at hva de pårørende tenker om presten vil være preget av andre prester de har møtt. En av de andre prestene snakker om hvordan han/hun håper å få «de negative i null, å få dem til pluss én og sånn tankegang». Sørgesamtalen kan da forstås som en samtidig kortsiktig og langsiktig tankegang. Man er

opptatt av å møte de pårørende der og da og håper samtidig at det skaper en opplevelse de vil ha med seg videre. Det er vanskelig å si om alle prester som jobber i Den norske kirke tenker slik, men det er likevel svært spennende å se at alle de intervjuede prestene ser positivt på møtet med folkekirken i kasualsamtalene. Dette også selv om det er en «annen gruppe» enn de normalt vil forholde seg til som menighetsprester.

3.11.2 Veien videre

«Jeg tenker at kirka ikke bare må late som at det ikke skjer og bare ta for gitt at folk kommer og sånt hvis det er en oppgave som vi har, og den vil kirka ha. Og da må vi finne ut hva grunnen til dette er, og om vi kan gjøre noe i forhold til kommunikasjon eller med omverdenen. Som gjør at, hvis de står i valget da, at de velger kirka»

-Prest 2

«Det jo et sånt spenn mellom om vi skal tilpasse oss og gjøre begravelsene mer personlige, og det tror jeg vi får til, samtidig som vi skal være kirke og formidle tro og håp. Det er liksom ufravikelig tenker jeg, det er sjela vår, og dypest sett så tror jeg at mange setter pris på og er glad i det selv om de sliter med å dele det sjøl»

-Prest 3

«Og jeg er litt lei meg for, for sånn blir det jo ofte i prestehverdagen, vi tar ut begravelsene og så får vi inn vikar for det er på en måte noe som er nesten ikke menighetsarbeid, eller det er så lett å tenke bare som en belastning, som noe som ruller og går og... Jeg tenker at det er, for meg så er det viktige samtaler, og det er viktige møtepunkt og selv her da, i en by hvor det ikke er vanlig at alle bor på samme sted»

(...)

Men jeg tenker at det er en mulighet, at sålenge folk kommer til oss så har vi det nemlig lett. Så det skal vi ta vare på og ikke sørge for at de slutter med det»

-Prest 1

Prestene nevner her mye som allerede har blitt behandlet tidligere. Likevel avtegner det seg tydelig at de tenker fremover i mye av det de sier. Det faller ikke innenfor denne oppgavens

problemstilling å gjøre fremtidsprediksjoner, men jeg vil likevel bruke litt tid på å snakke om hva som jeg mener at avtegner seg i det prestene omtaler som viktige tanker å ta med seg inn i fremtiden. Den første av disse, som avtegner seg klart hos dem alle, er den viktige funksjonen som kasualiasamtalene har for at kirken skal beholde kontakten med sine medlemmer. At for å få folk til å fortsette å ønske seg kirken som stedet de skal døpe sine barn og begrave sine døde, så må kirken selv vise seg dette verdig. Dette skjer vel så mye i samtalen som i selve handlingen. Presten må i både rollen som veileder og forhandler må vise skjønn og forståelse, så folk opplever å bli møtt og bli tatt på alvor.

Prestene aner en endring i samfunnet som kan tyde mot at vi snart vil se et fall i antall mennesker som ønsker seg kirkelige begravelser for sine døde, slik vi også har sett en nedgang i antallet dømte og kirkelige vielser. Om dette nødvendigvis lar seg reversere er ikke godt å si, men det påpekes at dette er noe kirken bør ta tak i, og at man må gjøre en jobb for at det kirkelige alternativet (som nå i større og større grad er ett av flere) skal være et folk ønsker å benytte seg av. Alle presiserer at sørgesamtaler er noe de opplever som en naturlig og viktig del av sin yrkesutøvelse som prest. De mener at disse samtalene er viktige samtaler og at de ikke kunne tenke seg å overlate dette til andre profesjoner, selv om dette skulle blitt et alternativ.

De mener også at det er viktig at kasualsamtalene ikke blir nedprioritert av kirken selv, og her kanskje særlig sørgesamtalene. At selv om kirkelige handlinger som kanskje særlig bryllup og begravelse ofte kan bli overlatt til vikarer, så må man være seg bevisst at det er lettere å jobbe med de som kommer mens man har dem der, enn når man må jobbe for å få dem til å komme i utgangspunktet. Dette trenger ikke å peke i noen enhetlig positiv eller negativ retning, men viser at ihvertfall blant prestene selv er det både uro og håp for hvordan kirkens møte med pårørende vil se ut i fremtiden.

Del 4

Oppsummering

4.1 Innledende om oppsummeringen av oppgaven

Underveis i oppgaven har det dukket opp svært mange temaer som det ville vært spennende å fordype seg mer i enn det rammene for oppgaven tillater. Jeg vil derfor i denne delen så godt jeg kan prøve å trekke ut noen ting jeg mener at svarer på oppgavens problemstilling. Disse bør ikke forstås som et forsøk på å oppsummere alt stoffet som er presentert i oppgavens hoveddel. Derimot er de et forsøk på å trekke ut ting som kan være særlig interessant å feste blikket på i hvordan vi kan forstå sørgesamtaler slik de foregår i dag, slik det fremkommer av intervjuene som har blitt gjort. Med dette i tankene er det også viktig at det som jeg påpeker er min egen samlede tolkning av intervjuer gjort av tre forskjellige prester, og derfor ikke nødvendigvis tegner et helt fullstendig bilde. Likevel kan det etter mitt syn avtegne noen svært viktige utsnitt av den forøvrig store og omfattende materien som er kirkens kasualiahandlinger, og presteprofesjonen forøvrig.

4.2 Viktige temaer

4.2.1 Prestens mange roller

Det kommer tydelig frem av intervjumaterialet at prestene ser ulikt på hva de oppfatter som sine viktigste oppgaver, og hva de anser som sin «primærrolle» i den sjelesørgeriske samtalen. Jeg mener at ordet «veileder» er godt dekkende for det de alle ser ut til å være innom. Presten kjenner ritualet og skal forberede de pårørende på det som venter, samtidig som de sammen skal utforme begravelsen. Presten skal også ivareta de pårørende i egenskap av sin yrkesmessige kompetanse som sjelesørger, og på mange måter yter kanskje presten en slags

«førstehjelp» i den tidlige fasen av det som for noen kan bli en lang og omfattende sorgprosess. Presten innehar også kompetanse til å møte mange av spørsmålene og tankene de pårørende måtte ha rundt det eksistensielle og vanskelige knyttet opp mot liv og død, og kan dele tro og håp ut fra sin kristne tro dersom de pårørende er åpne for dette.

Samtidig finnes det ting som kanskje faller utenfor denne veileder-rollen. Her er for eksempel tilfeller der presten må være en *forhandler*, som må veie de pårørendes ønsker for ritualet opp mot de kirkelige rammene som begravelsen skal ha.

Til sammen utgjør dette svært mye en prest kan være i en sørgesamtale, og kanskje er man «alt på en gang» eller kanskje oppleves det mer flytende. Det fremkommer i det minste tydelig at her finner prestene ofte sine egne løsninger og går inn i oppgaven slik de selv finner det best og mest tjenelig, ut fra sine egne personlige styrker og ressurser.

4.2.2 Kasualia som bro mellom menighet og folkekirke

Kasualia skaper et *møte* mellom presten og de som ønsker seg kirkens tjenester, og svært ofte kan dette være mennesker som ikke tilhører «kjernemenigheten». Prestene snakker om at de, med varierende hell, prøver å invitere de som deltar som pårørende i begravelser til søndagsgudstjenestene der deres døde skal minnes. De snakker likevel alle hvor viktig det er å møte de pårørende på denne måten. De mener det er viktig at man både ivaretar viktigheten av at dette må prioriteres og ikke «glemmes» blant andre menighetsoppgaver, samtidig som de pårørende som kommer må ivaretas slik at de ønsker å komme igjen. Det synes som at dette ikke nødvendigvis trenger å handle så mye om å flytte folk fra det ene til det andre felleskapet, men å i det minste kunne beholde dem der de er. At sålenge folk fortsetter å søke seg til og ønsker seg kirkens tjenester så har vi ihvertfall denne møteplassen. Problemet oppstår først dersom også denne møteplassen forsvinner. Prestene vektlegger også det kontinuerlige og langsiktige i disse møtene. At om folk gjentatte ganger får oppleve kirken som et godt sted å komme til og kirkens tjenester som noe som gjør at en kan føle seg godt ivaretatt, så vil det kanskje på sikt skape en slags tro eller noe som gjør at de får en større interesse for det kirken har å komme med.

4.2.3 En annerledes samtale

Folk kan tilsynelatende vekselvis både kvie seg for hva som det forventes at de skal snakke om i en slik samtale, såvel som at mange velger å bruke nettopp disse samtalene som rom for å snakke om ting som ikke tilhører det hverdagslige. Dette viser at det ligger en forventning blant folk om at en sørgesamtale er en annerledes samtale. I dette ligger det også at det kan være en svært innholdsmettet samtale. En snakker om en som er død, om historier og minner en har om dette mennesket, en snakker om en sorg og om dette er noe en kjenner mye på, det snakkes om liv og død og om man tror på at det kommer noe etterpå... Og man snakker om begravelsen som har som mål å romme alt dette. Mens samtalen tilsynelatende først og fremst har begravelseshandlingen som mål, så er det mye som kan dukke opp underveis, og dette må presten være klar for. Prestens opparbeidede evner som samtalepartner og sjelesørger vil også prege hva som kan komme opp i løpet av samtalen. Ved hjelp av veiledende spørsmål kan presten komme inn på viktige temaer som de pårørende kanskje aldri har snakket om seg imellom, eller presten kan komme til å oppdage ting som de pårørende opplever det som vanskelig å snakke om, men som kanskje oppleves forløsende i ettertid. Jeg tror det er viktig å fastholde på sørgesamtalens annerledeshet. Ved siden av at samtalen må oppleves trygg, så bør den også romme dimensjonen av å være en samtale der en er mindre bundet av normale sosiale konvensjoner. Man kan snakke om tvil og tro, sorg, savn, sinne, håp og alt mulig annet som man kanskje ikke snakker om ellers. Dette vil også kunne være krevende for presten, og den enkelte prest må selv finne ut hvordan de skaper en profesjonell avstand så de «tåler» det de får høre, samtidig som de opplever at de ivaretar de pårørende på en god måte, inviterer, engasjerer og bryr seg.

4.2.4 Den viktige trosdimensjonen

Dette temaet er det vanskelig å uttale seg generelt om på bakgrunn av det jeg har funnet, særlig siden prestene svarer nokså ulikt på hvordan de forstår tro som en del av sørgesamtalen. Likevel mener jeg at dette er en viktig dimensjon å ta med i vår forståelse av hva sørgesamtalen er, ikke minst siden det korresponderer med det ovenfornevnte om å ivareta sørgesamtalen som annerledes. Jeg mener vi kan, slik det har fremgått til nå i oppgaven, forstå tro som (1) samtalen, (2) rammene og (3) bønn (herunder også f.eks opplesning av et dikt eller liknende). Samtalen (1) virker som det vanskeligste. Mange pårørende kvier seg for å snakke om egen tro og noen vil kanskje virke avvisende dersom presten tar det opp. Her kan det virke særlig viktig at presten tar seg tid til å bli kjent med de

pårørende, skape tillit og gi inntrykk av at de ikke må være redde for å komme med det de bærer på av tanker og tro.

Med dette sagt virker det også som om denne samtalen ofte kan være en god ressurs for å snakke om død og et mulig håp, og å sette ord på en kanskje opplevd hjelpeløshet, eller hvorfor det kan være godt å komme i kirken. Trossamtalen vil også kunne gi en opplevelse av tilhørighet, dersom man kan snakke om kirken som stedet der avdøde ble døpt og giftet seg, der avdødes barn ble døpt og så videre. Det er også en viktig måte å ta de pårørende på alvor på, å vise at man som prest er oppriktig interessert i de tankene de gjør seg i den spesielle fasen de befinner seg i som pårørende i forkant av en begravelse. Rammene (2) forstår jeg her som helheten av ritualet. Valg av bønner og sanger, temaer man velger å adressere i andakten og så videre. Her kan man, alt avhengig av hva slags pårørende det er, håpe på å skape en gjenkjennelse, noe som gjør at de som er tilstede føler at begravelsen adresserer dem, samtidig som det blir en verdig avskjed med den som er død. Til sist har vi innslag av bønn (3) eller et dikt eller liknende. Ut fra det prestene fortalte hørtes dette ut som en god måte å gi sorgen, døden og håpløsheten en kan oppleve i lys av disse et språk. At ved å be en kort bønn der en ber om håp og trøst for de etterlatte kan oppleves som en viktig og reell støtte og trøst midt i det vonde, selv om de pårørende kanskje ikke tror så mye på det selv. Her må man derimot være varsom. For det første kan noe slikt for noen kanskje virke upassende, mens for andre blir kanskje det «kirkelige» språket om håpet som skinner i dødens mørke for fremmed og uforståelig. I så forstand er det kanskje vår største styrke, men også vår svakhet, at vi bringer et språk som kan adressere det som er vanskelig og uforståelig, men at dette språket selv potensielt kan virke fremmedgjørende avhengig av hvordan det brukes og hvem som får høre det.

Likevel sitter jeg med en samlet opplevelse av at prestene alle har en formening om at «det kan lønne seg å være tøff». At de gangene de tar sjansen på å ta opp noe vanskelig med de pårørende, enten det er en fars alkoholproblemer eller det er hvilke tanker de pårørende gjør seg om et mulig liv etter døden, så blir det stort sett godt eller ihvertfall greit mottatt av de pårørende. Kanskje vi som prester er litt «for gode» til å bry oss? At vi tidvis tar så mye hensyn at vi nesten kommer litt i veien for oss selv? I allefall virker det for meg som om de

pårørende har en klar tanke om at presten er det greit å snakke om de vanskelige og eksistensielle tingene med, og det er for meg en oppmuntrende tanke.

4.3 Til slutt

Jeg vil avslutningsvis takke min veileder Lars Johan Danbolt for eksepsjonelt god hjelp i arbeidet med denne oppgaven, og for at han ikke gav opp troen på at jeg ville klare det også da jeg selv var i tvil.

Særlig takk også til prestene som stilte opp som intervjuobjekter. Deres unike bidrag til arbeidet har vært uvurdelig

En ekstra takk må også gå til familie og venner som har gitt meg god støtte i både de gode og de litt ekstra tunge dagene med arbeidet. Uten dere ville ikke denne oppgaven blitt til.

Litteraturliste

Danbolt, L. J. (2002): *Den underlige uka- De sørgende og begravelsesriten*, Oslo: Verbum

Danbolt, L. J. (2010): Sørgesamtalen som sjelesorg, i *Tidsskrift for Sjelesorg* 2010:4, 310-321

Harbsmeier, E. og H. Raun Iversen (1995): *Praktisk teologi*, Fredriksberg: Forlaget ANIS

Høeg, I. M. og A. K. Gresaker (2009) Prest i Den norske kirke- En rapport om presters arbeidsforhold. Hentet fra

<http://www.kifo.no/doc//Prest%20i%20Den%20norske%20kirke.pdf>

Isaksen, S. (2014): Sårbarhet og ivaretagelse- Kasualsamtalen som folkekirkens grunnleggende samtalepraksis, i *Tidsskrift for Praktisk Teologi* 2014:2, 36-47

Malterud, K. (2003): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*, 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget

Stifoss-Hansen, H. (2007): Hjelpende ritualer, forberedende samtaler i M. Bunkholt (red.) *Møtet med den andre. PTS skriftserie 13*, (s. 17-33), Oslo: Det praktisk-teologiske seminar

Taule, L. og H. Moaffi (2015, 6. mai) Den norske kirke 2014. Hentet fra

https://ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostr

Vedlegg 1, skjematisk intervjuoversikt

Sitat	Meningsbærende enhet	Tema	Kode/kategori
«Jeg synes det er veldig spennende å leve mellom de to gruppene; folkekirken og medlemmene som ber om kirkens tjenester og kommer på disse merkedagene i livet og trosfellesskapet. Synes det er veldig spennende å stå i begge de, og sorgsamtalene og begravelsene er liksom den store breddekontakten med folkekirka, og utafør folkekirka»	Sorgsamtalen er et viktig sted å møte folkekirken	Møtet med folkekirken	Begravelse som kasualia
«Og det er viktig for meg, veldig viktig at de blir trygge og de blir tatt godt imot. Og det er en del av det å være... Ja... Dette hadde jeg jo tenkt uansett, som menneske men og som prest, og jeg er jo fullt klar over at folks opplevelse av kirka den blir skapt i møte med mennesker og med prester for eksempel»	Et møte med kirkens bisettelse er et møte med kirken	Møtet med folkekirken	Begravelse som kasualia
«Jeg synes noen ganger at vigsel er en verre samtale, for der vet de alt sjøl og de skal klare alt sjøl og jeg er der bare. Men i sorgsamtalen så er jeg kanskje tettere på da, for vi vet ikke alt allerede. Det er en åpenhet»	I sorgsamtalen kommer man tettere på folk enn i andre kasualiasamtaler	Snakke om de større tingene	Begravelse som kasualia
«Men jeg tenker at det er en	Ikke selvfølgelig at folk	Veien videre	Begravelse som

<p>mulighet, at sålenge folk kommer til oss så har vi det nemlig lett. Så det skal vi ta vare på og ikke sørge for at de slutter med det»</p>	<p>alltid vil velge den kristne begravelsen</p>		<p>kasualia</p>
<p>«Jeg tenker at kirka ikke bare må late som at det ikke skjer og bare ta for gitt at folk kommer og sånt hvis det er en oppgave som vi har, og den vil kirka ha. Og da må vi finne ut hva grunnen til dette er, og om vi kan gjøre noe i forhold til kommunikasjon eller med omverdenen. Som gjør at, hvis de står i valget da, at de velger kirka»</p>	<p>Vi bør spørre oss hva vi kan gjøre for at folk skal velge kirka</p>	<p>Veien videre</p>	<p>Begravelse som casualia</p>
<p>“Det jo et sånt spenn mellom om vi skal tilpasse oss og gjøre begravelsene mer personlige, og det tror jeg vi får til, samtidig som vi skal være kirke og formidle tro og håp. Det er liksom ufravikelig tenker jeg, det er sjela vår, og dypest sett så tror jeg at mange setter pris på og er glad i det selv om de sliter med å dele det sjøl»</p>	<p>En viktig utfordring er hvordan man kan gjøre at begravelsen oppleves personlig samtidig som man holder fast på kirkelig tro og tradisjon</p>	<p>Veien videre</p>	<p>Begravelse som casualia</p>
<p>«Og jeg er litt lei meg for, for sånn blir det jo ofte i prestehverdagen, vi tar ut begravelsene og så får vi inn vikar for det er på en måte noe som er nesten ikke menighetsarbeid, eller det er så lett å tenke bare som en belastning, som noe som ruller og går og... Jeg tenker at det er, for meg så er det viktige samtaler, og det er viktige møtepunkt og selv her da, i en by hvor det ikke er vanlig at alle bor på samme sted»</p>	<p>Begravelser kan iblant bli oppfattet som en mindre viktig oppgave man kan sette en vikar til</p>	<p>Viktighet</p>	<p>Begravelse som casualia</p>
<p>“Vi bryr oss liksom litt mer enn at vi bare vil få denne</p>	<p>Kirken blir satt opp mot byrået. Opplevs mer som</p>	<p>Å bry seg</p>	<p>Pårørendes forventninger</p>

<p>bisettelsen på stell. For det er det vi får betalt for liksom, det... Jeg vet ikke, jeg tror de er veldig flinke de på byråene, men de er jo nødt til å ha det litt oppe selvfølgelig for at dette er jo liksom. Vi er litt "bredere" på en måte. Bryr oss litt mer, hvis vi får lov.</p>	<p>at "jobben vår er å bry oss".</p>		
<p>«Det varierer jo hvordan folk ser på meg opplever jeg. Fra at noen har stor respekt eller synes det er veldig flott med prest, til mer sånn 'Ja, du gjør jobben din, vi tror jo ikke så mye på det her nødvendigvis..', er bare hyggelige og vennlige men... Ja, så det varierer jo litt hvordan man føler det»</p>	<p>Folks oppfatning av og respekt for presten kan variere</p>	<p>Forventninger</p>	<p>Pårørendes forventninger</p>
<p>«Når de kommer hit akkurat i forbindelse med begravelse så er jeg nok mest sånn at det er jeg som skal ha begravelsen, og derfor møter de meg og de tenker at vi møtes med tanke på seremonien som skal være. Det tror jeg er forventningen deres, og det har jeg begynt å tenke at er en helt grei forventning»</p>	<p>Folk møter forventningsmessig først og fremst presten som seremonimesteren for bisettelsen.</p>	<p>Presten som ritualleder</p>	<p>Pårørendes forventninger</p>
<p>«Folk er orienterte og de står liksom ikke med lua i hånda og ber presten aller vennligst sånn og sånn. De har på en måte blitt et myndig lekfolk for å si det sånn. Så de vet hva de vil, og da kjenner jeg at jeg nesten har blitt litt myndig jeg òg. For det blir man jo. Men samtidig tenker jeg at folk må få det som de vil innenfor... Altså, jeg tenker jo at 'det er ikke mora mi som er død'»</p>	<p>Folk er mer bestemte og tydelige på hva de ønsker når de søker kirkens tjenester. Da må presten selv vurdere hva som blir mest tjenelig.</p>	<p>Snakke om ritualet/det praktiske</p>	<p>Pårørendes forventninger</p>
<p>"Og (...) de vil gjerne vite hva jeg skal si, de vil gjerne ha kontroll, de vil gjerne at jeg</p>	<p>Presten tillater de pårørende å lese minnetalen, men ikke</p>	<p>Snakke om ritualet/det praktiske</p>	<p>Pårørendes forventninger</p>

skal sende andakten til dem på forhånd. Og det gjør jeg ikke. (...) Men minnetalen får de. Det er greit, den er deres»	andakten.		
«Jeg vet ikke om det er noe med tidsånden eller... Det er nok litt geografi. Jeg har vært prest i (...) og å komme hit har vært annerledes for det er flere, mange flere her på alt. På bryllup og dåp og alle skal ha det på sin egen måte. Det er mye mer sånn individualistisk her. Og jeg vet ikke. Jeg jobber med å like det. Med å like de folka som er sånn»	Hva folk forventer av egenstyring i kirkens kasualiahandlinger varierer fra sted til sted.	Snakke om ritualet/det praktiske	Pårørendes forventninger
(Det viktigste er, red.anm) «...at de kjenner det igjen, at de får tatt en verdig avskjed og sånn sett er jeg en medvandrer og tilrettelegger på et veldig spesielt veistykke og samtidig er jeg veldig ofte, men det kan være litt varierende være en samtalepartner, kan stille noen spørsmål der de får pratet om ting. Om livet seg imellom, om den avdøde, tro og håp»	Presten er først en tilrettelegger, men forstår seg ofte som en viktig samtalepartner i de store spørsmålene	Lytte/spørre	Prestens rolleforståelse
« Og jeg tror jo at det som er vårt fremste varemerke det er at vi har med oss evangeliet, vi har med en tro... Det er jo det som er annerledes; jeg kan be en bønn, jeg kan spørre om hva tenker dere om troen og dele kanskje egne tanker om det også, dele et håp. Det er jo det mest annerledes som jeg kommer med»	Prestens mest unike varemerke er å kunne dele og formidle en tro	Presten som formidler	Prestens rolleforståelse
«Jeg føler i begravellesammenheng at jeg er den som bærer et håp og bringer det inn og er den som står stødig i den situasjonen. Det er ikke det at jeg ikke kan snakke om tvil hvis det kommer på banen i	Presten forstår seg som den som ofte må «bære» troen i begravelsen	Presten som trosbærer	Prestens rolleforståelse

den situasjonen her, jeg vil være troverdig og ærlig, men jeg bærer troen i stor grad»			
«I møte med døden så kommer jo evighetsspørsmålene, de store spørsmålene kommer tett på. Så for min egen del så opplever jeg det som en viktig oppgave. Hvor viktig de synes det er alltid det vet jeg ikke, men sjøl så opplever jeg det som utfordringa i hvordan jeg kan dele evangeliet, troen og håpet, i den situasjonen. En viktig rolle jeg har; å være prest, forkynner»	Presten opplever det som en særlig viktig rolle å forkynne evangeliet i møte med de store spørsmålene.	Snakke om tro (evt prestens rolleforståelse som forkynner)	Prestens rolleforståelse
“Det er en ekstra dimensjon her som ikke andre har, og noen er jo veldig glade for det. Mange. Også de som ikke helt kanskje kan stille seg bak alt liksom, og for noen er det jo en utfordring. Og du er liksom... Du er veldig alene, og jeg kan føle meg veldig alene om å stå der og bære et håp som jeg, bare jeg har kan jeg oppleve. Det er ensomt i det rommet noen ganger altså. Men det er jo en jobb jeg har»	Presten kan oppleve en ensomhet over å stå alene som trosbærer i sørgesamtalen og i bisettelsen.	Ensomhet	Prestens selvforståelse
“Jeg liker sørgesamtaler veldig godt. Jeg liker alle kasualiasamtaler godt. For det er muligheter. Jeg liker den formen, å høre. Og kanskje særlig sørgesamtalen som handler mye om å høre. I dåpssamtalen er det jo kanskje litt vel mye jeg som prater, ikke så mye lyttende, men det er vel noe med det òg”	Sørgesamtaler kan skille seg ut ved at de handler mer om å lytte og mindre om å prate	Lytte	Prestens selvforståelse
«Og så vil jeg også si at det er et viktig sted for meg som prest for å forkynne eller formidle evangeliet, og dele om tro og håp. Det er jo det	En viktig forkynnelses-plattform, da man i sørgesamtalen møter den største bredden mennesker.	Snakke om tro	Prestens selvforståelse

<p>stedet hvor vi treffer flest mennesker, og ikke minst da de som ikke går så ofte i kirken»</p>			
<p>Det (viktigste, red.anm) er å være en trygg person som de møter og som de vet har taushetsplikt og som de også kan stole på at har erfaring så de kjenner seg trygge.. Det er viktig å signalisere og gjøre tydelig. Og det med taushetsplikten, eller de vet det, så jeg nevner det ikke alltid men noen ganger nevner jeg det eksplisitt»</p>	<p>Presten opplever taushetsplikten som viktig I egen rolleforståelse</p>	<p>Taushetsplikt</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>
<p>« Jeg går veldig inn i deres situasjon, men jeg merker nå, som jeg har vært prest en stund at det blir for slitsomt. Jeg må holde litt avstand. For ikke å bli, ja utbrent er kanskje ikke riktige ordet men.. For sliten. (..) Men det har hjulpet, da kan jeg møte folk og snakke om viktige og alvorlige ting uten at jeg tenker på det resten av dagen faktisk, og det høres jo kynisk ut men det tror jeg faktisk er viktig for å kunne klare seg»</p>	<p>Å gå dypt inn i pårørendes situasjon kan være veldig utmattende.</p>	<p>Utmattethet</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>
<p>“Det hender at disse relasjonene... Også er det forskjellige typer relasjoner, ikke sant, og noen er kompliserte og kanskje er det veldig ulike syn på avdøde som kan bli et tema i en sånn setting»</p>	<p>Ulike oppfatninger av den avdøde kan bli et tema i sorgsamtaler</p>	<p>Snakke om den døde</p>	<p>Tema i samtalen: avdøde</p>
<p>“Det viktigste i en sørgesamtale er at vi sammen forbereder bisettelsen. Det er litt misvisende at det heter 'sørgesamtale', for det handler jo ofte veldig lite om sorg. Det handler jo mye om den som er</p>	<p>Sørgesamtaler handler ofte lite om sorgen, og mer om bisettelsen og livet/livshistorien til den døde.</p>	<p>Snakke om den døde</p>	<p>Tema i samtalen: avdøde</p>

død, hvilket liv den har hatt og en del relasjoner til de nærmeste da, hvordan de har vært»			
«...og så var mor stort sett grei og lagde gode kjøttkaker. På (...) der er det en annen økonomisk bakgrunn, der kan det være en pårørende og en venn som møter meg, det kan være hushjelpen som er så snill, hun har blitt en god hjelper gjennom livet. Og det er ikke så, hva skal jeg si, ordna forhold. Det er en annen type bakgrunn folk har, og da kan det være andre temaer som melder seg»	Veldig ulikt hva folk kommer med, bl.a. geografisk og økonomisk betinget Den døde	De pårørende Om den døde	Tema i samtalen: avdøde og pårørende
«Og selvsagt, det er et tema som jeg ofte vil innom litt. Det er hvordan livet blir nå. Når ektefellen gjennom 40 år er vekk og hva .. blir du helt alene nå eller har du noen rundt deg og ja, for det er jo en veldig mange kjenner jo en veldig tung sorg og vet ikke hvem de er nesten nå, hva skal skje»	Presten kan også gjerne ta opp hvordan det skal gå med de pårørende	Å bli ivaretatt	Tema i samtalen: pårørende
«noen ganger tar jeg oppfølging selv, at jeg går på besøk i en periode, eller gir navnet til diakonen eller sånn. Og så sier jeg også dette med hyggetreff, eldretreff. Og prøver å videreformidle informasjon og sånn. Og imot sorggrupper, at vi har det»	Sørgesamtalen kan også knyttes opp mot kirkens øvrige diakonale tilbud (men ofte tar presten det sjøl)	Å bli ivaretatt oppfølging	Tema i samtalen: pårørende
«Og samtidig pleier jeg å si at samtalen har en egenverdi i seg selv, at det noen ganger kan være fint å snakke sammen med en tredjepart til stede. Og at det er et trygt rom, her kommer det inn dette med taushetsplikten. At man kan si	Sørgesamtalen kan være viktig i seg selv	Snakke om forventninger	Tema i samtalen: pårørende

ting og vite at de ikke kommer videre. Noen ganger er det behov for det»			
«Jeg fikk kanskje litt mer korte svar i starten, tror jeg. At folk lettere prater rundt disse tingene og lettere svarer og at de ikke føler seg bundet av at det er en prest som spør, at de må svare slik og slik. At det er mer åpenhet og frihet for å svare det man tenker. Så jo, jeg vil si at det er lettere, at folk snakker lettere om det»	Folk opplever det lettere å snakke med en prest enn før	Snakke om tro pårørende	Tema i samtalen: pårørende
«Men det er jo noe med at noe går før meg, folk snakker med presten, det preger jo møtet det. Og det kan godt hende de sier ting på en annen måte her enn de sier på legekantoret, og jeg kan spørre etter litt andre ting enn jeg kunne gjort hvis jeg var psykolog»	Det er annerledes å snakke med en prest enn andre profesjoner.	Presten	Tema i samtalen: Presten
«Mange er jo også sånn 'Ja, nå har vi snakket med begravelsesbyrået, alt er ordnet. Hva er det egentlig vi skal snakke om?' (...) Og da er det jo litt utrygghet i det, altså hva er det egentlig som venter, og det tror jeg egentlig at det kan være for veldig mange, litt sånn utrygghet, altså hva er det samtalen med presten egentlig består av?»	Folk kan være usikre på hva et slikt møte med prest egentlig handler om	Snakke om forventninger	Tema i samtalen: presten
«Det å legge til rette, være en som kjenner begravelsen, som kan den, som kan minneord og musikk inn i en helhet. Fange opp ønskene deres og tilpasse ritualen på en god måte. Gi en trygghet og ro rundt forberedelsen av begravelsen. Gå det stykket med dem og være en veileder og tilrettelegger i en fase hvor det	Presten forstår seg som en veileder og tilrettelegger Interessant her om både tradisjon (hvordan dette gjøres) og situasjon (pårørendes ønsker).	Snakke om ritualen Presten som tilrettelegger	Tema i samtalen: presten

er mye følelser, mye tanker. Det er kanskje det jeg tenker som hovedoppgave»			
«Veldig ofte, oftere enn før så har folk ting, at de kanskje vil få sagt noen ord. Kanskje er det første gang hvis man sitter flere sammen at familien...Og spør liksom 'hva tenker du?' Og man hører, kanskje vet man hva de fleste tenker, men det kan bli en sånn samtale internt i familien, mellom de pårørende, den kan være spennende og fin»	Pårørende ønsker ofte selv større deltagelse enn før under bisettelsen	Snakke om ritualet	Tema i samtalen: ritualet
«Jeg opplever for eksempel at når jeg spør om tro, så er det ikke rart at jeg gjør det. Og det er forståelse også hvis noen da sier at 'vi vil helst være litt korte i kirken og ikke sånn veldig kristent. Han var jo ikke så veldig...'. Da så snakker vi om det og at det er en kristen begravelse og det henger med, og da har alle forståelse for det, og så bare hvor mye eventuelt, at det handler om om det»	Presten må iblant minne om at det kirkelige skal med.	Snakke om ritualet	Tema i samtalen: ritualet
«Det er en sammensatt samtale, den har et siktemål inn mot samlingen som venter, altså begravelsen eller bisettelsen. Å planlegge den, å se på salmene og hva som skal skje. Om noen skal si noe eller ikke, om de vil legge roser på kisten eller ikke, om jeg skal lese sløyfene eller ikke, om det skal opplyses om noe minnesamvær etterpå... Sånne ting, sånne praktiske ting»	Sørgesamtalen peker inn mot bisettelsen	Snakke om ritualet/det praktiske	Tema i samtalen: ritualet
“Når de vil ha det 'mindre kristelig' så er det ikke så godt å vite hva de mener. Mener de at det skal brukes vanlige ord?»	Iblant er det uklart om folk ønsker seg mindre kristent innhold, eller om de bare ønsker en mer	Snakke om ritualet/det praktiske	Tema i samtalen: ritualet

<p>For det vil jeg jo gjerne. Eller mener de at jeg ikke skal snakke om om Gud og Jesus? For da blir det verre. Så da blir det jo litt det å lytte seg inn på hva det er de spør om da.</p>	<p>hverdagslig taleform</p>		
<p>«Av og til er det jo litt sånn at det første folk sier er 'Ja, vi er ikke så kristelige altså, er ikke så fromme, må ikke bli så mye av dette'. Og noen ganger må vi ta det opp og spørre; 'er dere sikre på at en kirkelig bisettelse er det riktige for dere?'. Det finnes jo alternativer. Man må ikke.»</p>	<p>Iblant er det usikkert om en kirkelig bisettelse er det riktige.</p>	<p>Snakke om ritualet/det praktiske</p>	<p>Tema i samtalen: ritualet</p>
<p>«Og så spør jeg alltid; 'Når vi får døden tett innpå, hva tenker dere om døden. Er det noe etterpå, er det slutt, sees man igjen? Hvilke tanker har dere?' Og da begynner de alltid å snakke om hva avdøde trodde og så sporer jeg dem tilbake. Så sånn sett så kommer vi alltid inn på: hva tenker man om et liv etter døden, og da tro og håp og så måte»</p>	<p>Presten setter selv av tid til å ta opp de vanskelige spørsmålene.</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>
<p>«Det er noen ganger, det er ikke alltid (...) Men det merker jeg at noen ganger så er det veldig godt å kunne si. At du er ikke alene, at Gud er her. I dette rommet, med oss. Og Gud hører deg. Og at du kan be, og vi kan be. Og det tar jeg veldig ofte opp i andakten»</p>	<p>Presten kan oppleve troen som noe det er veldig godt å dele Snakke om Gud</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>
<p>«De regner med at presten vil være klar for det. Både om døden og hva som skal skje etterpå men også om livet, hvordan det har vært og om det var en mening eller... Ja, såne ting kan jeg noen ganger komme inn på, og undre seg over»</p>	<p>Folk føler de kan prate med presten om de eksistensielle tingene.</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>

<p>«At det (tro; red.adm) føles veldig privat og personlig. At jeg av og til føler at jeg har vært litt frekk eller at jeg har... Ja, en sånn veldig forsiktig måte å spørre på, og allikevel.</p>	<p>Prat om tro kan føles veldig privat og personlig.</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>
<p>«Og så hender det en veldig sjelden gang at vi samtaler om tro, og hva man tror kommer etter... Altså det kristne håpet, det evige liv eller diverse alternativer som kommer på bordet. For dette er, altså, liksom noe man tror at man snakker om hver gang. Men det er det ikke, det er det virkelig ikke, selv om jeg synes jeg prøver å åpne for det.»</p>	<p>Det snakkes sjeldent om tro og trosforestillinger selv om presten prøver å åpne for det og til tross for at mange tror at dette er et vanlig tema</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>
<p>«Hvis jeg merker at de vil ha en avstand og bare vil bli ferdig så tror jeg at jeg kan tenke det og jeg tror det, og jeg tror for dem. Ja. Da håper jeg at det blir formidlet gjennom måten å ha blitt møtt på og ritualet og kirkerommet og. Det tror jeg, alt trenger ikke å sies alltid»</p>	<p>Presten kan være «trosbærer», og mener at troen ikke nødvendigvis må uttrykkes eksplisitt i samtalen.</p>	<p>Snakke om tro (i mange former)</p>	<p>Tema i samtalen: tro</p>
<p>«Vi har på en måte tilgang til å åpne disse rommene som er inn til undring og samtale om det kristne håpet, men også andre tanker vi har om disse store eksistensielle spørsmålene. Og det er jo klart at det er trygt, for de vet jo noe om hva vi står for. Noen ganger vet de det jo ikke helt, men de tror og (de; red.anm) sier 'Ja du tenker jo sikkert sånn'. Og så er det jo ikke alltid at det stemmer helt, men de har en formening om at vi... At vi mener noe. Og at vi tror noe iallefall. Og at de kan, liksom, kanskje tørre å snakke</p>	<p>I møtet med presten er det større åpenhet for å snakke om de større temaene man ikke vanligvis snakker om ellers</p>	<p>Snakke om tro Eksist spm</p>	<p>Tema i samtalen: tro og eks. spm</p>

dette som det er veldig sjeldent at folk snakker om»			
«Jeg tenker også at det er mye som bærer i en begravelse om andakten ikke skal si alt hver gang. Det er noe med at når de forteller sånne fortellinger om at bestefar ligger på gravplassen og foreldrene ble gift her og at de ble døpt her og alt sånn. Det sier seg sjøl; det er en viktig plass for dem. Så da blir det liksom, det bekrefter det, du hører til, du er her. Du er her liksom, og du er her nå. Det blir liksom en... Jeg kjenner da at jeg vil dét. At de skal regne seg med liksom»	Tilknytningen til den lokale kirken kan oppleves svært viktig av både prest og de pårørende, og skape en opplevelse av tilhørighet.	Snakke om tro tilhørighet	Tema i samtalen: tro og tradisjon
«Det er et eller annet med bønn som jeg tror er, hvis ikke vi løfter det frem så er det ingen som gjør det og det rører på en måte innimellom dypt, bare den enkle bønnen. Så jeg opplever at responsen på det er god, men da har vi også snakket sammen lenge og bygd en slags relasjon og det er ikke det første jeg spør om, det har noe med det å gjøre selvfølgelig. At man har fått prate, de har fått pratet mye om avdøde og har vist oppmerksomhet rundt det. Så det er viktig at man har gjort det først tror jeg.»	Bønn kan og bør foreslåes, men først etter å ha bygd en viss relasjon i løpet av samtalen.	Bønn i samtalen	Virkemiddel i samtalen
«Og ofte så renner det jo en tåre når man ber denne bønnen, noen helt enkle ord om styrke, omsorg og trøst. Så er det veldig rørende, det er kanskje det mest rørende øyeblikket i en samtale. Så jeg tror jo... At det er i ulik grad man ønsker den biten. Men for nokså mange så er det den dimensjonen presten har, og	Mange vil oppleve det som godt å ha en prest som kan og vil be for dem. Noe som må brukes med varsomhet og frimodighet	Bønn i samtalen	Virkemiddel i samtalen

det skal man være bevisst på. Og på en varsom, men også en frimodig måte ta inn i samtalen»			
«Jeg prøver ofte å avslutte med å lese et dikt eller noen ord om det å møte døden. Og så spør jeg om det er okei, og så ber jeg en bønn. De fleste svarer ja på det, det er greit. Stort sett, ihvertfall diktet»	Folk er ofte åpne for at presten ber en bønn eller leser et dikt	Bønn i samtalen	Virkemiddel i samtalen
«Men hvis de får fortelle sånn 'Jo her, her ble jeg døpt, og her ble ungen min konfirmert og her ble vi gift, og her...' og sånn. Da gir du det sjøl. Med livet sitt. Og jeg tror at som prest, i presterollen så er jeg lydhør der jeg er liksom, og hører det, og legger merke til det. På en annen måte enn hvis jeg hadde hatt en annen profesjon»	En prest må være lydhør for hva folk sier om man lar dem snakke om sine erfaringer med kirka. Tilhørighet	Lytte/spørre tilh	Virkemidler i samalen
“En kan lytte og få med seg hva folk sier og hva de ikke sier. Det er faktisk veldig spennende, for det synes jeg at jeg lettere plukker opp nå, blitt litt modigere i å spørre 'er det noe mer jeg burde vite?'. Og det er rart altså, for da er det ofte det.	Presten kan oppleve å bli bedre på å plukke opp om det mangler noe i det som fortelles.	Lytte/spørre	Virkemidler i samtalen

Sitat	Meningsbærende enhet	Tema	Kode/kategori
«Jeg synes det er veldig spennende å leve mellom de to gruppene; folkekirken og medlemmene som ber om kirkens tjenester og kommer på disse merkedagene i livet og trosfellesskapet. Synes det er veldig spennende å stå i begge de, og sorgsamtalene og begravelsene er liksom den store breddekontakten med folkekirka, og utafor	Sorgsamtalen er et viktig sted å møte folkekirken	Møtet med folkekirken	Begravelse som kasualia

folkekirka»			
«Og det er viktig for meg, veldig viktig at de blir trygge og de blir tatt godt imot. Og det er en del av det å være... Ja... Dette hadde jeg jo tenkt uansett, som menneske men og som prest, og jeg er jo fullt klar over at folks opplevelse av kirka den blir skapt i møte med mennesker og med prester for eksempel»	Et møte med kirkens bisettelse er et møte med kirken	Møtet med folkekirken	Begravelse som kasualia
«Jeg synes noen ganger at vigsel er en verre samtale, for der vet de alt sjøl og de skal klare alt sjøl og jeg er der bare. Men i sorgsamtalen så er jeg kanskje tettere på da, for vi vet ikke alt allerede. Det er en åpenhet»	I sorgsamtalen kommer man tettere på folk enn i andre kasualiasamtaler	Snakke om de større tingene	Begravelse som kasualia
«Men jeg tenker at det er en mulighet, at sålenge folk kommer til oss så har vi det nemlig lett. Så det skal vi ta vare på og ikke sørge for at de slutter med det»	Ikke selvfølgelig at folk alltid vil velge den kristne begravelsen	Veien videre	Begravelse som kasualia
«Jeg tenker at kirka ikke bare må late som at det ikke skjer og bare ta for gitt at folk kommer og sånt hvis det er en oppgave som vi har, og den vil kirka ha. Og da må vi finne ut hva grunnen til dette er, og om vi kan gjøre noe i forhold til kommunikasjon eller med omverdenen. Som gjør at, hvis de står i valget da, at de velger kirka»	Vi bør spørre oss hva vi kan gjøre for at folk skal velge kirka	Veien videre	Begravelse som kasualia
“Det jo et sånt spenn mellom om vi skal tilpasse oss og gjøre begravelsene mer personlige, og det tror jeg vi får til, samtidig som vi skal være kirke og formidle tro og håp. Det er liksom ufravikelig tenker jeg, det er sjela vår, og	En viktig utfordring er hvordan man kan gjøre at begravelsen oppleves personlig samtidig som man holder fast på kirkelig tro og tradisjon	Veien videre	Begravelse som kasualia

dypest sett så tror jeg at mange setter pris på og er glad i det selv om de sliter med å dele det sjøl»			
«Og jeg er litt lei meg for, for sånn blir det jo ofte i prestehverdagen, vi tar ut begravelsene og så får vi inn vikar for det er på en måte noe som er nesten ikke menighetsarbeid, eller det er så lett å tenke bare som en belastning, som noe som ruller og går og... Jeg tenker at det er, for meg så er det viktige samtaler, og det er viktige møtepunkt og selv her da, i en by hvor det ikke er vanlig at alle bor på samme sted»	Begravelser kan iblant bli oppfattet som en mindre viktig oppgave man kan sette en vikar til	Viktighet	Begravelse som kasualia
“Vi bryr oss liksom litt mer enn at vi bare vil få denne bisettelsen på stell. For det er det vi får betalt for liksom, det... Jeg vet ikke, jeg tror de er veldig flinke de på byråene, men de er jo nødt til å ha det litt oppe selvfølgelig for at dette er jo liksom. Vi er litt “bredere” på en måte. Bryr oss litt mer, hvis vi får lov.	Kirken blir satt opp mot byrået. Opplevs mer som at “jobben vår er å bryr oss”.	Å bryr seg	Pårørendes forventninger
«Det varierer jo hvordan folk ser på meg opplever jeg. Fra at noen har stor respekt eller synes det er veldig flott med prest, til mer sånn 'Ja, du gjør jobben din, vi tror jo ikke så mye på det her nødvendigvis..!', er bare hyggelige og vennlige men... Ja, så det varierer jo litt hvordan man føler det»	Folks oppfatning av og respekt for presten kan variere	Forventninger	Pårørendes forventninger
«Når de kommer hit akkurat i forbindelse med begravelse så er jeg nok mest sånn at det er jeg som skal ha begravelsen, og derfor møter de meg og de tenker at vi møtes med tanke	Folk møter forventningsmessig først og fremst presten som seremonimesteren for bisettelsen.	Presten som ritualleder	Pårørendes forventninger

på seremonien som skal være. Det tror jeg er forventningen deres, og det har jeg begynt å tenke at er en helt grei forventning»			
«Folk er orienterte og de står liksom ikke med lua i hånda og ber presten aller vennligst sånn og sånn. De har på en måte blitt et myndig lekfolk for å si det sånn. Så de vet hva de vil, og da kjenner jeg at jeg nesten har blitt litt myndig jeg òg. For det blir man jo. Men samtidig tenker jeg at folk må få det som de vil innenfor... Altså, jeg tenker jo at 'det er ikke mora mi som er død'»	Folk er mer bestemte og tydelige på hva de ønsker når de søker kirkens tjenester. Da må presten selv vurdere hva som blir mest tjenelig.	Snakke om ritualet/det praktiske	Pårørendes forventninger
“Og (...) de vil gjerne vite hva jeg skal si, de vil gjerne ha kontroll, de vil gjerne at jeg skal sende andakten til dem på forhånd. Og det gjør jeg ikke. (...) Men minnetalen får de. Det er greit, den er deres»	Presten tillater de pårørende å lese minnetalen, men ikke andakten.	Snakke om ritualet/det praktiske	Pårørendes forventninger
«Jeg vet ikke om det er noe med tidsånden eller... Det er nok litt geografi. Jeg har vært prest i (...) og å komme hit har vært annerledes for det er flere, mange flere her på alt. På bryllup og dåp og alle skal ha det på sin egen måte. Det er mye mer sånn individualistisk her. Og jeg vet ikke. Jeg jobber med å like det. Med å like de folka som er sånn»	Hva folk forventer av egenstyring i kirkens kasualiahandlinger varierer fra sted til sted.	Snakke om ritualet/det praktiske	Pårørendes forventninger
(Det viktigste er, red.anm) «...at de kjenner det igjen, at de får tatt en verdig avskjed og sånn sett er jeg en medvandrer og tilrettelegger på et veldig spesielt veistykke og samtidig er jeg veldig ofte, men det kan være litt varierende være en samtalepartner, kan stille noen	Presten er først en tilrettelegger, men forstår seg ofte som en viktig samtalepartner i de store spørsmålene	Lytte/spørre	Prestens rolleforståelse

<p>spørsmål der de får pratet om ting. Om livet seg imellom, om den avdøde, tro og håp»</p>			
<p>« Og jeg tror jo at det som er vårt fremste varemerke det er at vi har med oss evangeliet, vi har med en tro... Det er jo det som er annerledes; jeg kan be en bønn, jeg kan spørre om hva tenker dere om troen og dele kanskje egne tanker om det også, dele et håp. Det er jo det mest annerledes som jeg kommer med»</p>	<p>Prestens mest unike varemerke er å kunne dele og formidle en tro</p>	<p>Presten som formidler</p>	<p>Prestens rolleforståelse</p>
<p>«Jeg føler i begravelses-sammenheng at jeg er den som bærer et håp og bringer det inn og er den som står stødig i den situasjonen. Det er ikke det at jeg ikke kan snakke om tvil hvis det kommer på banen i den situasjonen her, jeg vil være troverdig og ærlig, men jeg bærer troen i stor grad»</p>	<p>Presten forstår seg som den som ofte må «bære» troen i begravelsen</p>	<p>Presten som trosbærer</p>	<p>Prestens rolleforståelse</p>
<p>«I møte med døden så kommer jo evighetsspørsmålene, de store spørsmålene kommer tett på. Så for min egen del så opplever jeg det som en viktig oppgave. Hvor viktig de synes det er alltid det vet jeg ikke, men sjøl så opplever jeg det som utfordringa i hvordan jeg kan dele evangeliet, troen og håpet, i den situasjonen. En viktig rolle jeg har; å være prest, forkynner»</p>	<p>Presten opplever det som en særlig viktig rolle å forkynne evangeliet i møte med de store spørsmålene.</p>	<p>Snakke om tro (evt prestens rolleforståelse som forkynner)</p>	<p>Prestens rolleforståelse</p>
<p>“Det er en ekstra dimensjon her som ikke andre har, og noen er jo veldig glade for det. Mange. Også de som ikke helt kanskje kan stille seg bak alt liksom, og for noen er det jo en utfordring. Og du er liksom... Du er veldig alene, og jeg kan føle meg veldig alene om å stå</p>	<p>Presten kan oppleve en ensomhet over å stå alene som trosbærer i sørgesamtalen og i bisettelsen.</p>	<p>Ensomhet</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>

<p>der og bære et håp som jeg, bare jeg har kan jeg oppleve. Det er ensomt i det rommet noen ganger altså. Men det er jo en jobb jeg har»</p>			
<p>“Jeg liker sørgesamtaler veldig godt. Jeg liker alle kasualiasamtaler godt. For det er muligheter. Jeg liker den formen, å høre. Og kanskje særlig sørgesamtalen som handler mye om å høre. I dåpssamtalen er det jo kanskje litt vel mye jeg som prater, ikke så mye lyttende, men det er vel noe med det òg”</p>	<p>Sørgesamtaler kan skille seg ut ved at de handler mer om å lytte og mindre om å prate</p>	<p>Lytte</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>
<p>«Og så vil jeg også si at det er et viktig sted for meg som prest for å forkynne eller formidle evangeliet, og dele om tro og håp. Det er jo det stedet hvor vi treffer flest mennesker, og ikke minst da de som ikke går så ofte i kirken»</p>	<p>En viktig forkynnelses-plattform, da man i sørgesamtalen møter den største bredden mennesker.</p>	<p>Snakke om tro</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>
<p>Det (viktigste, red.anm) er å være en trygg person som de møter og som de vet har taushetsplikt og som de også kan stole på at har erfaring så de kjenner seg trygge.. Det er viktig å signalisere og gjøre tydelig. Og det med taushetsplikten, eller de vet det, så jeg nevner det ikke alltid men noen ganger nevner jeg det eksplisitt»</p>	<p>Presten opplever taushetsplikten som viktig I egen rolleforståelse</p>	<p>Taushetsplikt</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>
<p>« Jeg går veldig inn i deres situasjon, men jeg merker nå, som jeg har vært prest en stund at det blir for slitsomt. Jeg må holde litt avstand. For ikke å bli, ja utbrent er kanskje ikke riktige ordet men.. For sliten. (..) Men det har hjulpet, da kan jeg møte folk og snakke om</p>	<p>Å gå dypt inn i pårørendes situasjon kan være veldig utmattende.</p>	<p>Utmattethet</p>	<p>Prestens selvforståelse</p>

<p>viktige og alvorlige ting uten at jeg tenker på det resten av dagen faktisk, og det høres jo kynisk ut men det tror jeg faktisk er viktig for å kunne klare seg»</p>			
<p>«Det hender at disse relasjonene... Også er det forskjellige typer relasjoner, ikke sant, og noen er kompliserte og kanskje er det veldig ulike syn på avdøde som kan bli et tema i en sånn setting»</p>	<p>Ulike oppfatninger av den avdøde kan bli et tema i sorgsamtaler</p>	<p>Snakke om den døde</p>	<p>Tema i samtalen: avdøde</p>
<p>«Det viktigste i en sørgesamtale er at vi sammen forbereder bisettelsen. Det er litt misvisende at det heter 'sørgesamtale', for det handler jo ofte veldig lite om sorg. Det handler jo mye om den som er død, hvilket liv den har hatt og en del relasjoner til de nærmeste da, hvordan de har vært»</p>	<p>Sørgesamtaler handler ofte lite om sorgen, og mer om bisettelsen og livet/livshistorien til den døde.</p>	<p>Snakke om den døde</p>	<p>Tema i samtalen: avdøde</p>
<p>«...og så var mor stort sett grei og lagde gode kjøttkaker. På (...) der er det en annen økonomisk bakgrunn, der kan det være en pårørende og en venn som møter meg, det kan være hushjelpen som er så snill, hun har blitt en god hjelper gjennom livet. Og det er ikke så, hva skal jeg si, ordna forhold. Det er en annen type bakgrunn folk har, og da kan det være andre temaer som melder seg»</p>	<p>Veldig ulikt hva folk kommer med, bl.a. geografisk og økonomisk betinget Den døde</p>	<p>De pårørende Om den døde</p>	<p>Tema i samtalen: avdøde og pårørende</p>
<p>«Og selvsagt, det er et tema som jeg ofte vil innom litt. Det er hvordan livet blir nå. Når ektefellen gjennom 40 år er vekk og hva .. blir du helt alene nå eller har du noen rundt deg og ja, for det er jo en</p>	<p>Presten kan også gjerne ta opp hvordan det skal gå med de pårørende</p>	<p>Å bli ivaretatt</p>	<p>Tema i samtalen: pårørende</p>

veldig mange kjenner jo en veldig tung sorg og vet ikke hvem de er nesten nå, hva skal skje»			
«noen ganger tar jeg oppfølging selv, at jeg går på besøk i en periode, eller gir navnet til diakonen eller sånn. Og så sier jeg også dette med hyggetreff, eldretreff. Og prøver å videreformidle informasjon og sånn. Og imot sorggrupper, at vi har det»	Sørgesamtalen kan også knyttes opp mot kirkens øvrige diakonale tilbud (men ofte tar presten det sjøl)	Å bli ivarett oppfølging	Tema i samtalen: pårørende
«Og samtidig pleier jeg å si at samtalen har en egenverdi i seg selv, at det noen ganger kan være fint å snakke sammen med en tredjepart til stede. Og at det er et trygt rom, her kommer det inn dette med taushetsplikten. At man kan si ting og vite at de ikke kommer videre. Noen ganger er det behov for det»	Sørgesamtalen kan være viktig i seg selv	Snakke om forventninger	Tema i samtalen: pårørende
«Jeg fikk kanskje litt mer korte svar i starten, tror jeg. At folk lettere prater rundt disse tingene og lettere svarer og at de ikke føler seg bundet av at det er en prest som spør, at de må svare slik og slik. At det er mer åpenhet og frihet for å svare det man tenker. Så jo, jeg vil si at det er lettere, at folk snakker lettere om det»	Folk opplever det lettere å snakke med en prest enn før	Snakke om tro pårørende	Tema i samtalen: pårørende
«Men det er jo noe med at noe går før meg, folk snakker med presten, det preger jo møtet det. Og det kan godt hende de sier ting på en annen måte her enn de sier på legekantoret, og jeg kan spørre etter litt andre ting enn jeg kunne gjort hvis jeg var psykolog»	Det er annerledes å snakke med en prest enn andre profesjoner.	Presten	Tema i samtalen: Presten
«Mange er jo også sånn 'Ja, nå har vi snakket med	Folk kan være usikre på hva et slikt møte med	Snakke om forventninger	Tema i samtalen: presten

<p>begravelsesbyrået, alt er ordnet. Hva er det egentlig vi skal snakke om?' (...) Og da er det jo litt utrygghet i det, altså hva er det egentlig som venter, og det tror jeg egentlig at det kan være for veldig mange, litt sånn utrygghet, altså hva er det samtalen med presten egentlig består av?»</p>	<p>prest egentlig handler om</p>		
<p>«Det å legge til rette, være en som kjenner begravelsen, som kan den, som kan minneord og musikk inn i en helhet. Fange opp ønskene deres og tilpasse ritualet på en god måte. Gi en trygghet og ro rundt forberedelsen av begravelsen. Gå det stykket med dem og være en veileder og tilrettelegge i en fase hvor det er mye følelser, mye tanker. Det er kanskje det jeg tenker som hovedoppgave»</p>	<p>Presten forstår seg som en veileder og tilrettelegger</p> <p>Interessant her om både tradisjon (hvordan dette gjøres) og situasjon (pårørendes ønsker).</p>	<p>Snakke om ritualet</p> <p>Presten som tilrettelegger</p>	<p>Tema i samtalen: presten</p>
<p>«Veldig ofte, oftere enn før så har folk ting, at de kanskje vil få sagt noen ord. Kanskje er det første gang hvis man sitter flere sammen at familien...Og spør liksom 'hva tenker du?' Og man hører, kanskje vet man hva de fleste tenker, men det kan bli en sånn samtale internt i familien, mellom de pårørende, den kan være spennende og fin»</p>	<p>Pårørende ønsker ofte selv større deltagelse enn før under bisettelsen</p>	<p>Snakke om ritualet</p>	<p>Tema i samtalen: ritualet</p>
<p>«Jeg opplever for eksempel at når jeg spør om tro, så er det ikke rart at jeg gjør det. Og det er forståelse også hvis noen da sier at 'vi vil helst være litt korte i kirken og ikke sånn veldig kristent. Han var jo ikke så veldig...'. Da så snakker vi om det og at det er en kristen begravelse og det henger med, og da har alle forståelse for</p>	<p>Presten må iblant minne om at det kirkelige skal med.</p>	<p>Snakke om ritualet</p>	<p>Tema i samtalen: ritualet</p>

det, og så bare hvor mye eventuelt, at det handler om om det»			
«Det er en sammensatt samtale, den har et siktemål inn mot samlingen som venter, altså begravelsen eller bisettelsen. Å planlegge den, å se på salmene og hva som skal skje. Om noen skal si noe eller ikke, om de vil legge roser på kisten eller ikke, om jeg skal lese sløyfene eller ikke, om det skal opplyses om noe minnesamvær etterpå... Sånne ting, sånne praktiske ting»	Sørgesamtalen peker inn mot bisettelsen	Snakke om ritualet/det praktiske	Tema i samtalen: ritualet
“Når de vil ha det 'mindre kristelig' så er det ikke så godt å vite hva de mener. Mener de at det skal brukes vanlige ord? For det vil jeg jo gjerne. Eller mener de at jeg ikke skal snakke om om Gud og Jesus? For da blir det verre. Så da blir det jo litt det å lytte seg inn på hva det er de spør om da.	Iblant er det uklart om folk ønsker seg mindre kristent innhold, eller om de bare ønsker en mer hverdagslig taleform	Snakke om ritualet/det praktiske	Tema i samtalen: ritualet
“Av og til er det jo litt sånn at det første folk sier er 'Ja, vi er ikke så kristelige altså, er ikke så fromme, må ikke bli så mye av dette'. Og noen ganger må vi ta det opp og spørre; 'er dere sikre på at en kirkelig bisettelse er det riktige for dere?'. Det finnes jo alternativer. Man må ikke.»	Iblant er det usikkert om en kirkelig bisettelse er det riktige.	Snakke om ritualet/det praktiske	Tema i samtalen: ritualet
«Og så spør jeg alltid; 'Når vi får døden tett innpå, hva tenker dere om døden. Er det noe etterpå, er det slutt, sees man igjen? Hvilke tanker har dere?' Og da begynner de alltid å snakke om hva avdøde trodde og så sporer jeg dem tilbake. Så sånn sett så kommer vi alltid inn på: hva tenker man	Presten setter selv av tid til å ta opp de vanskelige spørsmålene.	Snakke om tro	Tema i samtalen: tro

om et liv etter døden, og da tro og håp og så måte»			
«Det er noen ganger, det er ikke alltid (...) Men det merker jeg at noen ganger så er det veldig godt å kunne si. At du er ikke alene, at Gud er her. I dette rommet, med oss. Og Gud hører deg. Og at du kan be, og vi kan be. Og det tar jeg veldig ofte opp i andakten»	Presten kan oppleve troen som noe det er veldig godt å dele Snakke om Gud	Snakke om tro	Tema i samtalen: tro
«De regner med at presten vil være klar for det. Både om døden og hva som skal skje etterpå men også om livet, hvordan det har vært og om det var en mening eller... Ja, såne ting kan jeg noen ganger komme inn på, og undre seg over»	Folk føler de kan prate med presten om de eksistensielle tingene.	Snakke om tro	Tema i samtalen: tro
«At det (tro; red.adm) føles veldig privat og personlig. At jeg av og til føler at jeg har vært litt frekk eller at jeg har... Ja, en sånn veldig forsiktig måte å spørre på, og allikevel.	Prat om tro kan føles veldig privat og personlig.	Snakke om tro	Tema i samtalen: tro
«Og så hender det en veldig sjelden gang at vi samtaler om tro, og hva man tror kommer etter... Altså det kristne håpet, det evige liv eller diverse alternativer som kommer på bordet. For dette er, altså, liksom noe man tror at man snakker om hver gang. Men det er det ikke, det er det virkelig ikke, selv om jeg synes jeg prøver å åpne for det.»	Det snakkes sjeldent om tro og trosforestillinger selv om presten prøver å åpne for det og til tross for at mange tror at dette er et vanlig tema	Snakke om tro	Tema i samtalen: tro
«Hvis jeg merker at de vil ha en avstand og bare vil bli ferdig så tror jeg at jeg kan tenke det og jeg tror det, og jeg tror for dem. Ja. Da håper jeg at det blir formidlet gjennom måten å ha blitt møtt på og	Presten kan være «trosbærer», og mener at troen ikke nødvendigvis må uttrykkes eksplisitt i samtalen.	Snakke om tro (i mange former)	Tema i samtalen: tro

<p>ritualet og kirkerommet og. Det tror jeg, alt trenger ikke å sies alltid»</p>			
<p>«Vi har på en måte tilgang til å åpne disse rommene som er inn til undring og samtale om det kristne håpet, men også andre tanker vi har om disse store eksistensielle spørsmålene. Og det er jo klart at det er trygt, for de vet jo noe om hva vi står for. Noen ganger vet de det jo ikke helt, men de tror og (de; red.anm) sier 'Ja du tenker jo sikkert sånn'. Og så er det jo ikke alltid at det stemmer helt, men de har en formening om at vi... At vi mener noe. Og at vi tror noe iallefall. Og at de kan, liksom, kanskje tørre å snakke dette som det er veldig sjeldent at folk snakker om»</p>	<p>I møtet med presten er det større åpenhet for å snakke om de større temaene man ikke vanligvis snakker om ellers</p>	<p>Snakke om tro Eksist spm</p>	<p>Tema i samtalen: tro og eks. spm</p>
<p>«Jeg tenker også at det er mye som bærer i en begravelse om andakten ikke skal si alt hver gang. Det er noe med at når de forteller sånne fortellinger om at bestefar ligger på gravplassen og foreldrene ble gift her og at de ble døpt her og alt sånn. Det sier seg sjøl; det er en viktig plass for dem. Så da blir det liksom, det bekrefter det, du hører til, du er her. Du er her liksom, og du er her nå. Det blir liksom en... Jeg kjenner da at jeg vil dét. At de skal regne seg med liksom»</p>	<p>Tilknytningen til den lokale kirken kan oppleves svært viktig av både prest og de pårørende, og skape en opplevelse av tilhørighet.</p>	<p>Snakke om tro tilhørighet</p>	<p>Tema i samtalen: tro og tradisjon</p>
<p>«Det er et eller annet med bønn som jeg tror er, hvis ikke vi løfter det frem så er det ingen som gjør det og det rører på en måte innimellom dypt, bare den enkle bønningen. Så jeg opplever at responsen på det er god, men da har vi også</p>	<p>Bønn kan og bør foreslås, men først etter å ha bygd en viss relasjon i løpet av samtalen.</p>	<p>Bønn i samtalen</p>	<p>Virkemiddel i samtalen</p>

<p>snakket sammen lenge og bygd en slags relasjon og det er ikke det første jeg spør om, det har noe med det å gjøre selvfølgelig. At man har fått prate, de har fått pratet mye om avdøde og har vist oppmerksomhet rundt det. Så det er viktig at man har gjort det først tror jeg.»</p>			
<p>«Og ofte så renner det jo en tåre når man ber denne bønnen, noen helt enkle ord om styrke, omsorg og trøst. Så er det veldig rørende, det er kanskje det mest rørende øyeblikket i en samtale. Så jeg tror jo... At det er i ulik grad man ønsker den biten. Men for nokså mange så er det den dimensjonen presten har, og det skal man være bevisst på. Og på en varsom, men også en frimodig måte ta inn i samtalen»</p>	<p>Mange vil oppleve det som godt å ha en prest som kan og vil be for dem. Noe som må brukes med varsomhet og frimodighet</p>	<p>Bønn i samtalen</p>	<p>Virkemiddel i samtalen</p>
<p>«Jeg prøver ofte å avslutte med å lese et dikt eller noen ord om det å møte døden. Og så spør jeg om det er okei, og så ber jeg en bønn. De fleste svarer ja på det, det er greit. Stort sett, ihvertfall diktet»</p>	<p>Folk er ofte åpne for at presten ber en bønn eller leser et dikt</p>	<p>Bønn i samtalen</p>	<p>Virkemiddel i samtalen</p>
<p>«Men hvis de får fortelle sånn 'Jo her, her ble jeg døpt, og her ble ungen min konfirmert og her ble vi gift, og her...' og sånn. Da gir du det sjøl. Med livet sitt. Og jeg tror at som prest, i presterollen så er jeg lydhør der jeg er liksom, og hører det, og legger merke til det. På en annen måte enn hvis jeg hadde hatt en annen profesjon»</p>	<p>En prest må være lydhør for hva folk sier om man lar dem snakke om sine erfaringer med kirka. Tilhørighet</p>	<p>Lytte/spørre tilh</p>	<p>Virkemidler i samtalen</p>
<p>“En kan lytte og få med seg hva folk sier og hva de ikke</p>	<p>Presten kan oppleve å bli bedre på å plukke opp om</p>	<p>Lytte/spørre</p>	<p>Virkemidler i samtalen</p>

<p>sier. Det er faktisk veldig spennende, for det synes jeg at jeg lettere plukker opp nå, blitt litt modigere i å spørre 'er det noe mer jeg burde vite?'. Og det er rart altså, for da er det ofte det.</p>	<p>det mangler noe i det som fortelles.</p>		
---	---	--	--